

UKRAINIAN **TRIDENT** BI-MONTHLY

Орган Української Національно-Державної Думки

Рік VII

СЕРПЕНЬ — ВЕРЕСЕНЬ, — 1966

Ч. 40

Михайло Кучер

НА ПОРОЗІ ВЕЛИКИХ РОКОВИН

У житті людської спільноти інколи приходить час зосередження думки, роблення підсумків минулого та прогнозу на майбутнє. У житті української політичної еміграції граничною добою можна вважати сорокліття з дня трагічної смерті Головного Отамана Симона Петлюри.

Підсумовувати минуле легко, дещо тяжче робити з нього належні висновки, а ще тяжче на основі минулого досвіду заглянути у майбутнє. Однак незвичайні часи вимагають від нас відважного погляду в обох напрямках — у минуле та в майбутнє. Трудно оминати при тому виразу „криза”, бо неспокій, який викликала перша світова війна, а розпалила до біла друга — ніяк не вщухає. Людство при наявності зовсім нового типу міжнародної організації — Об'єднаних Націй — виявилось нездібним вирішити підставові питання співіснування малих і слабих та великих і сильних народів під гаслом: „живи й дай жити іншому”. Система поневолення народів та вбиття в них душі живої поширюється, і вільний світ досі не розуміє, що воно таке, власне, діється. Міжнародна організація себе не виправдала й у світі продовжує існувати та панувати воля сильнішого з його „я хочу — я можу”.

Україна, судячи зі скупих та уривчастих відомостей, — вступає у нову добу терору. З цілого ССРСР приходять занепокоєні відомості про можливість відновлення культу Сталіна, а з цим і введення в щоденну практику безоглядного терору. Адміністративне висилання сміливіших інтелектуалів із цілого ССРСР до таборів примусової праці, або в доми божевільних, змушує припускати, що терор в Україні також уже відновлено.

Відповідальні партійні керівники в УСССР вже прилюдно заявили, що будуть ставити під суд тих, хто осмілиться думати інакше, як думає партія.

Сорокліття з дня трагічної смерті Головного Отамана Симона Петлюри — дата незвичайна, і вона вимагає від нас сміливості глянути в очі дійсності й судити не тільки ворога, але й самих себе, українську політичну еміграцію у вільному світі.

Незабаром будемо святкувати п'ятдесятиліття встановлення Української Народної Республіки. Дата ще більше важлива, ще більше відповідальна як усі вже зазначені.

Старше покоління української політичної еміграції, що збройно боролось за Українську Народну Республіку і донесло її стяг та ідеї аж до п'ятдесятиліття, — поволі сходять із політичної сцени. Явище, так би мовити, природне і зрозуміле. Однак, неприродним і незрозумілим залишається сумний факт — уже не припущення, а ствердження, зформоване в питанні, — що станеться з ідеєю Української Народної Республіки після відходу старшого покоління, і що станеться зі самою справою вільної боротьби у вільному світі?

Ставити питання і обвинувачувати досить легко. Трудніше на питання відповідати і виправдуватися за минулі „помилки”. Старше громадянство кін УНР вже втомилось виправдуватися й відповідати на питання, чому ми програли. Кожна нормальна людина-недемагог, не людина наперед встановленої злої волі, може це зрозуміти, або давно вже зрозуміла. Та й саме оте „чому” має вже тільки теоретично-історичне значення, бо й сама Україна і весь світ за півстоліття змінилися до нев-

пізнання. Тому дати сорокліття з дня трагічної смерті Головного Отамана Симона Петлюри, а ще більше, п'ятдесятиліття створення Української Народньої Республіки вимагають від нас синтези двох Україн: України — Української Народньої Республіки 1917-1920 років і України — УССР після нашої прогри та так званого другого Переяславу — „добровільного” воз'єднання з окупантом.

Ідилічної передреволюційної України з хуторами, затишними садками, млинами й ставками вже нема. Вона безповоротно відійшла до історії. Але маємо Україну — УССР „суверенну”, як впевняє ворог-окупант, колонію. Одначе, та „суверенна” колонія існує тільки тому, що була та боролася Українська Народня Республіка.

Чи можлива для нас синтеза двох Україн: — колишньої Української Народньої Республіки і теперішньої УССР — як проєкція майбутньої вільної України? Завдання нележке і ми його в нашій статті розв'язати не можемо. Це завдання навіть неможливе для одної якоїсь партії. Воно відповідає тільки завданню Державного Центру Української Народньої Республіки.

Проглянути в будуче тяжко, зокрема, тому, що процес розвитку України-УССР відбувся ненормально, за чужим зразком, ворожим і несприятливим духові українського народу. Процес перебудови України відбувся не еволюційним, а революційним шляхом і за чужий зразок наш народ заплатив ненормально велику ціну.

Всі наші думки, всі наші почування і дії та планування врешті-решт, поминаючи наші внутрішні непорозуміння, скеровані на Україну. Ми вивчаємо економічний процес України, її індустрію, сільське господарство, мистецтво і літературу, стараємося проглянути за заслоном, яка все ще не втратила прикмет залізної, але нова українська людина, що народилася і розвинулася під советсько-московським режимом, залишається загадкою. До того, без усякого фальшивого сорому, треба признатися, бо людина — це клич до будучої України.

Усі середовища української політичної еміграції вивчають УССР. Усі ми маємо про нашу батьківщину майже однакові, бо советські, вигебловані цензурою, відомості. Одначе, з тих однакових відомостей ми робимо як же часто протилежні висновки. І наші висновки хитаються від майже повного негатива до позитива, від неприкрашених академічними святковими фразами турбот, від жалюгідної московської колонії — „суверенітету” до „реалітету” і „держави над Дніпром”.

Прийнято вважати, що крайні висновки неправдиві, що правда захована десь посередині, що ота правда ані тепла, ані холодна. Одначе

вертаємося до попереднього твердження, що клич до нової може й побольшевицької України лежить у свідомості нової української людини, яку ми майже не знаємо, а про яку тільки здогадуємося.

Синтези нової України вимагає від нас дійсність все більше настирливо, вимагають від нас усі жертви, усі ті, хто віддали своє життя за волю України. Такої синтези потребує рівнож і молоде покоління, народжене, або зформоване на чужині. Завдання нележке, але від нього ми не можемо відмовитися.

Ми вже знаємо, що повороту до минулого, яке болючим спомином гріє нашу душу на чужині, не буде. Але ми все ж найбільш рішуче відкидаємо нову „концепцію” безхребетних слабодухів на еміграції, які щось плещуть про „еволюцію поняття самостійности”.

Проголошення самостійности державними актами Української Народньої Республіки — це була сліпуча блискавка у темряві бездержавних століть. Це була блискавка, яка збудила свідомість приспаного неволею українського народу. Одночасно державний акт проголошення самостійности — це „світ тихий, невечірній”, що вже майже півстоліття гріє наші втомлені душі на чужині.

Важливість доби УНР, проголошення незалежності, та війна за незалежність — прибито тяжким оливом заялжених фраз на академіях. Доба УНР, діяльність Симона Петлюри, його життя і трагічна смерть накладають на нас обов'язок, який виконує дуже мало людей. Обов'язок той — більший за влаштованні академії. Вони потрібні. Але потрібно і щось більшего. Потрібно жити, так, щоб бути гідним своєї героїчної доби Української Народньої Республіки, бути гідним вимовити великі для нас слова — 22 січня 1918 року та Головний Отаман Симон Петлюра.

Коли відходить від нас велика людина, що життя своє віддала за свій нарід, після неї залишаються рукотворні і нерукотворні пам'ятники, залишається культ.

А тому в синтезу нової побольшевицької України мають увійти: Симон Петлюра, доба Української Народньої Республіки, державні акти проголошення незалежності і нова індустріальна Україна з новою людиною.

Яким же цементом об'єднати ті, так зовнішньо ріжні, елементи. Тим об'єднуючим елементом має бути українська людина, позбавлена іраціональної ненависти, вмовленої, або природної до свого славного минулого.

Синтезу двох Україн маємо шукати. Можливо, цю синтезу варто назвати візією будучої України. Іраціональна нехить до доби Української Народньої Республіки поєднана рівнож з іраціональною ненавистю до соціалізму. Ці

поняття як не є, але пов'язані між собою. Позбутися іраціональної нехоті до Української Народньої Республіки і пов'язаного з нею соціалізму зможемо тільки тоді, коли науково пізнаємо, що це таке УНР і що таке український соціалізм тієї доби. Досі на цю тему на еміграції зроблено небагато, а змарнований час не повернемо.

Пізнання нашої недавньої минувшини має бути позбавлене маломістечкового заскурузлого і закостенілого порпання здебільшого в „помилках”, бо не помиляється тільки той, хто нічого не робить. Зрештою, після п'ятдесятилітнього періоду можна бути „мудрим” та з безпечної чужини вказувати на помилки.

Історія не знає повороту до минулого стану, бо й сам історичний процес міняється. Все міняється, але залишається та зобов'язує елементарна безсторонність в оцінці історичних подій, а поняття — „соціалізм” у світі вже ніхто не боїться. Настав час, щоб його перестали боятися й українці на чужині без огляду на те, що це поняття спростанувало советсько-московський більшевизм.

Маємо собі усвідомити всю глибину нещастя, в якому перебуває український народ в УССР. Але це усвідомлення не прийде, як наслідок влаштування академій з панегіричним змістом часто низької якості та з банальними фразами. Бо часто на академіях ми перебуваємо тільки фізично, з нудьгою, чекаючи кінця.

Академії потрібні, потрібно, щоб вони були на доброму рівні, але сп'в про „вороженьків” — це ще не політика. Потрібно також хоч би в якійсь мірі жити згідно з ідеями влаштовування нами академій. А від того нас не звільняє ані біологічний вік, ані обмеження матеріальних засобів.

Ми левину частину свого часу і матеріальних

засобів віддаємо чужим „кесарям”, але не українському „кесареві”.

У нас не припиняються політичні скандали. І ми вже до них так звикли, що не усвідомлюємо собі катастрофальності їх наслідків. До останнього такого політичного скандалу належить публічна заява УККА в Нью Йорку, який проголосив, що ДЦ УНР є „чужим тілом”, з яким не можна мати зв'язків. І це сталося дуже хутко після скандалу, що виник навколо вписання імені президента УНР в екзилі до грамоти, вмурованої у пам'ятник Тараса Шевченка у Вашингтоні. Чи не вказує це на те, наскільки змізернів українець за кордоном, бо не маємо якогось організованого спротиву таким політичним скандалам?

І згадується дуже прикрі, але правдиві слова Тараса Шевченка: „А братія мовчить собі, витріщивши очі, може, дума, так і треба...”

— „Реалітет”, „державна над Дніпром”, „еволюція поняття самостійності” — пишуть політичні мікроби, заховані в щілинах.

Тридцять три відсотки шкіл в УССР провадять навчання московською мовою, і в них викладання української „суверенної” мови не обов'язкове. Але є в УССР і такі, яким українська мова потрібна, і вони за неї пішли на смерть, або на заслання. Згадаймо хоч би випадки у Львівському університеті.

Ми можемо тільки припускати, який буде суспільно-політичний та економічний лад у майбутній вільній Україні. Україна, мабуть, не буде повністю ані капіталістична, ані соціалістична в економіці. Її система можливо буде мішана, як і в решті теперішніх сателітних країн. Неясною залишається справа державного плянування, яке до решти скомпромітоване в СССР, але це тема окремої статті.

Полк. Степан Лазуренко

ПОВСТАННЯ ПРОТИ ГЕТЬМАНА І ДРУГА ВІЙНА З БОЛЬШЕВИКАМИ 1918 - 1919 рр.

(Продовження з попереднього числа)

Поговоривши ще трохи та, обмінявшись думками щодо наступних подій, сот. Смолянський розпрощався зі мною і поїхав до Білокуракіна до штабу дивізії. Незабаром приїхав до мене вершник з Олександрівки з писемним наказом негайно прибути туди з куренем. З інформацій сот. Смолянського я вже знав про події і тому цей наказ мене не заскочив. Я негайно розіслав зв'язкових до сотень із наказом будити козаків і готуватися до маршу на Олександрівку. Вар-

товому старшині наказав мобілізувати підводи, які мали їхати до штабу полку. Збори були недовгі. 2-й курінь був вишикуваний на площі коло церкви. Привітавши сотні, я коротко розказав їм про події, що сталися в Києві й в Олександрівці. Потім курінь вирушив підводами до Олександрівки. Демаркаційна лінія залишилася без охорони. Удосвіта ми підходили до Олександрівки, в якій чути було рух підвід, гуркіт колес по мерзлій землі, окремі вигуки

та гавкання собак. Село не спало: всюди по хатах горіло світло, була видна метушня. Коли ми в'їхали на площу Олександрівки, то там уже шикувалися сотні. Тут ми довідалися, що значковий Колісник, к-р кінної сотні, виступив як командир полку, бо к-р полк. Луб'яницький й його заступник, сот. Смолянський, втекли. Старшини старшої ранги від знач. Колісника не посміли на подібний вчинок, бо були дисциплінові і не хотіли вносити анархії у полк. Ми вважали, що з часом все впорядкується, бо цього вимагав серйозний момент у зв'язку з подіями у Києві.

Та ось приїхав знач. Колісник, який привітався з старшинами й козаками полку, почав промовляти, закликаючи їх вирушати до Києва для боротьби проти гетьмана й німців. Почалися вигуки: „На Київ! На Київ!“ Всім хотілося вирватись із цього забутого кутка. Після цього полк вирушив до Білокуракіна. Майже на половині дороги зустрів нас вершник із штабу Запорозької дивізії, який привіз наказ, щоб полк зупинився і чекав на розпорядження, а знач. Колісник, сот. Степан Лазуренко й Кіріченко мусіли приїхати до штабу дивізії у Білокуракіно. Прибули ми до штабу дивізії. Там довідалися, що к-р дивізії ген. Борковський утік. Волох, що командував полком гайдамаків, не встиг його заарештувати. Командиром дивізії призначений тепер полк. Сікевич, а к-ром Гайдамацького полку став Волох.

У штабі дивізії не погодилися, щоб знач. Колісник і надалі був к-ром полку. Сот. Степана Мазуренка призначено командиром Богданівського полку, а його помічником — сот. Кіріченка і знач. Колісника. Там же я одержав наказ від полк. Болбачана, який своїм 2-м Республіканським полком захопив владу в Харкові і подбав про охорону східних і північних кордонів України. Богданівці мусіли негайно вирушити до Уразового для захисту магістралі Валуйки — Куп'янка. Дорошенківському полкові було наказано їхати до Харкова для охорони магістралі Харків — Білгород, а Гайдамакам — їхати на Поносну — Алмазово для захисту Донбасу від Добрармії. Найтяжче завдання одержав мій полк, бо треба було йти на Уразово похідним порядком 130 верст уздовж кордону. Незатримуючись довше в штабі дивізії, я зі своїми помічниками вирушив до полку. Зібравши старшин, я поінформував їх про моє і моїх помічників призначення, та про завдання Запорозької дивізії — охороняти кордони України, бо німці покидають їх. Поінформував я старшин також про те, що діялося коло Києва й у Харкові. Старшини в свою чергу одержали наказ поінформувати козаків і приготувати полк до маршу на Уразово. За деякий час полк був вишикуваний. Я під'їхав до полку, приві-

тався і ще раз нагадав про серйозність моменту, який вимагав від нас — запорожців — виконання обов'язків, та — вояцьку дисципліну під час довгого маршу. Полк вирушив на Уразово.

Почалися великі морози з вітрами; снігом замело дороги, річки й ставки покрилися кригою $\frac{1}{2}$ м., завтовшки. Дорога вкрилася кучугурами снігу. Старшини й козаки, не мали теплою одягу, мерзли. Цілий тиждень продовжувався цей тяжкий марш; козаки й коні вибивалися із сил.

Що діялось в Україні — нам не було відомо. Нарешті ранком вступили ми у слободу Уразово, що знаходилася в 12 верстах від Валуйки. День тут був базарний: повно людей з возами, що виїхали на торг і купівлю. На ярмарку гуло як у вулицю; люди хвилювалися подіями. Німці залишили Валуйки, а з ними й наша Харківська кордонна бригада. Валуйки поспішно займають большевики. Отже я вирішив, що це наше прикордонне місто треба негайно зайняти. Для цього я вислав під командою мого помічника знач. Колісниченка один курінь, півсотні кінноти, кулемети та імпровізований „панцерник“ з гарматою, здобуту хор. Гришком, та двома кулеметами на звичайній залізничній платформі. Наперед виїхав „панцерний потяг“, а за ним курінь у вагонах; боками залізничні їхали верхові як охорона й стежа. Без перешкод під'їхали до ст. Валуйки. Тут були ще німці, які останніми залишали місто й станцію. Большевики, довідавшись, що місто Валуйки німці залишили, поспішно зайняли його: їхня розвідка підходила вже до станції. Колісник, довідавшись про таку ситуацію, дав наказ куреневі негайно виходити із вагонів: тут розвернув його в бойовий порядок і повів у наступ на станцію, яку, зайнявши, почав вибивати большевиків з міста. Рішучий наступ богданівців так налякав большевиків, що вони, не дивлячись на свою численну перевагу, не ставили великого опору й залишили місто. Але коли вони вибігли на горби за містом і побачили невелику кількість богданівців, то почали сходити з горбів і повели протинаступ. Розпочався бій у місті. Богданівці, завзято боронили кожну вулицю й кожний будинок. Але тут підійшли німці, які ще не встигли виїхати зі станції, і вимагали від богданівців припинити бій і залишити місто та станцію, поки вони не від'їдуть. А як ні, то вони збройно змусять це виконати. Про це повідомив мене телефоном Колісник, запитуючи, що йому робити. Я дав йому наказ залишити місто і відступити на 2-3 км. від станції. Німці виїхали й місто зайняли большевики.

На другий день прибув на ст. Уразово від большевиків парламентар. Це була середнього

росту людина, 42-45 років: виглядала як наш український селянин, з бородою, в чемерці, в чоботях, на голові чорна смушева шапка. Говорив він, що є родом із Таращі — повстанець проти німців і гет. Скоропадського, що вліті 1918 р. їхній повстанський загін німці розбили, а решта повтікали до совєтів. Тепер вони почули про повстання проти гетьмана, і рішили повернутись в Україну: до Таращі, Звенигородки.

— Ми не знали, говорив він, — що ви — революційні війська Директорії — зайняли Валуйки, а думали, що то гетьманські і тому ми з вами билися; а тепер дуже жалкуємо, я прийшов до вас не як до ворогів, а як до братів-українців, з проханням пропустити нас додому, на Київщину. — А чи багато вас? — запитав я. — Та буде пару соток, відповів він, — пильно оглядаючи кожного з нас. — Ми вас пропустимо, але без зброї. В дорозі вона вам не потрібна. Пізніше, хто захоче вступити до Українського війська, то одержить там усе, що належать воякові. Отакі будуть мої умови щодо вашого повернення додому,—закінчив я.

Таращанець замислювався, а потім сказав: — я не знаю, чи наші хлопці погодяться на таку умову. Треба мені з ними поговорити. Але скажу, що нам із вами нема чого битись, борімося за одну справу, — вигнати німців і ворожого нам гетьмана. Тоді будемо господарювати у себе самі.

Поговоривши ще трохи з нами, я дав йому українську літературу, одержану мною для пропаганди. Таращанець попрощався з нами й вирушив до Валуєк. Може у нього були й добрі наміри, але за ними стояли московські большевики, завданням яких було впершу чергу захопити Україну та забрати як найшвидше хліб. У Московії був голод, який міг привести до повстання проти комуністів. Вони хотіли запровадити большевизм і в Україні. Тому вони використовували як найширше українських повстанців, що прагнули повернутися в Україну до своїх осель і рідних, розпропагандували їх своїми демагогічними гаслами, як також і ворожістю до всього нашого національно-державного життя.

(Далі буде)

Полк. Василь Задояний

ПОВСТАННЯ У ЖМЕРИНЦІ

(Спогад учасника)

(Продовження з попереднього числа)

— Дякую вам, панове, за службу, — сказав, привітавшись з нами, Начальник Резервів Дієвої Армії. Але завдання наше ще не закінчене, бо повстання не зовсім ще зліквідоване. Тому наказую вам, пане значковий, негайно приготувитись з одним дивізіоном артилерії до від'їзду на фронт. Ви входите в склад експедиційної групи під командою отамана Зелінського. Я маю цілком певні відомості, що центром повстанського руху є м. Станіславчик, в якому згруповані значні сили повстанців. Вони мають 4 трьохцалеві гармати і велику кількість набоїв до них. Вашим завданням буде зліквідувати в корні ці банди. На залізничному дворці ви отримаєте дальші накази від отамана Зелінського. Ви призначені також членом надзвичайного воєнно-польового суду. Директиви в цій справі ви одержите від отамана Зелінського, який є головою суду.

— Ви, пане полковнику, — звернувся він до Оріхова, — маєте чувати над касарнями і безпекою цілого міста.

Отаман подав нам руку. Ми вийшли з новими наказами до дальшої праці, але кожний зокрема.

Попрощавшись з Оріховим, я пішов у полк, дати наказ до вимаршу.

Хоч досить змучені нічним боєм, але енергійні й усміхнені, стрінули мене козаки в касарнях.

— Як там хлопці? — козаки відповіли, що все добре та що їм сьогодні було весело.

Я їм відповів, що буде ще веселіше, бо зараз збираємось на маневри...

Тут я звернувся до командира дивізіону, значкового Пономаренка і наказав йому приготувити дивізіон зараз до вимаршу. Команда зв'язку з каблем і апаратами, як рівнож частина гарматного парку з набоями мають також разом з дивізіоном вирушити в дорогу.

Коло посажирського дворця перед мостом чекати дальшого наказу.

— Я їду на двірць зараз. Ви провадите дивізіон.

На дворці я вже застав штаб експедиційної групи у повному складі.

— От, добре, що ви над'їхали. Ми якраз вас чекаємо. Зараз ідемо на надзвичайне засідання воєнно-польового суду.

— Слідство виявило, що особливий комендант міста Жмеринки Соломинський і коман-

дир полку імени „Трудового люду” Самостійної України Скальки перейшли на ворожий бік та zorganizували і перепроводили збройний виступ проти Уряду Української Народньої Республіки. Злочинці признались під час слідства. На підставі вищезазначеного надзвичайний воєнно-польовий суд засудив зрадників на кару смерти через розстріл. Засуд був виданий, затверджений і 14-го березня 1919-го року о годині 10-тій ранку виконаний.

Після засідання воєнно-польового суду експедиційна група виступила в похід для виконання наказу.

Першим вирушила кіннота, за нею гармати, а потім піхота.

В 1919 році весна почалась пізно. У березні місяці було ще досить холодно і падав лапатий, мокрий сніг. Земля розмокла страшенно і коні з іздцями ледви витягували ноги з густого болота. Піхота посувалася ровами, натомість гармати формально лежали цівками на розмоклій глині. Коні від напруження й тягару позагрузали аж по самі черева, так що їх треба було разом із гарматами виносити на руках. З великими труднощами витягли гармати на гору до Малої Жмеринки. Кіннота з піхотою пройшли лавами село, але ніде не побачили живої душі. Чоловіки всі повтікали, а жінки з переляку боялися висунути носа з хати.

Наказано знести зброю. Після цього один курінь залишено для перепровадження обшуку, а решту відділу спрямовано далі до містечка Станіславчика.

За Малою Жмеринкою ми натрапили на ще більші труднощі в поході. Поділля взагалі славне своїми горами, ярами та долинами. По дорозі до Станіславчика гори відносно невеликі, але пізньою весною, вони до переїзду з тягарями, а ще такими як гармати, були неможливі. Гармати ми виносили на гору формально на руках.

Не доїжджаючи 4-5 кілометрів до Станіславчика, Начальник групи отаман З. наказав колоні зупинитися. Він занявся перегрупуванням відділів кінноти й піхоти, а мені наказав зайняти позицію для дивізіону. Виконавши наказ, я підійшов до отамана З. з докладом.

— Вистрілити три сальви шрапнелю на Станіславчик — наказав отаман.

Я наказ виконав.

— Добре. Тепер почекаємо та побачимо, як вони зареагують. Якщо вони мають гармати, то повинні й нам відповісти — сказав начальник групи.

Але була мовчанка. Не чути було ні одного стрілу. Вичекавши добру хвилину, отаман дав наказ йти в наступ.

Кіннота виступила вперед, а за нею в певній

віддалі йшла піхота. Артилерії отаман наказав залишитись на становищах.

— Ви зі штабом. — Звернувся до мене отаман.

Ми стояли й чекали дальшого наказу.

— Кушніров! Ви залишитесь для охорони артилерії — наказав Начальник групи.

— Приказ, пане отамане!

— Ви — звернувся до мене отаман, — накажіть телефоністам тягнути за нами лінію.

Я наказ виконав, і ми зараз же цілим штабом поїхали слідом за військом.

Кіннота обійшла Станіславчик з двох боків, натомість піхота, розвернувшись в лаву, пішла просто в село. Козацькі лави перейшли село вздовж і впоперек, заглядаючи до хат, стодол і хлівів, не натрапляючи на жадний спротив.

Отаман З. заїхав із своїм штабом у волость і наказав негайно з'явитися старості.

Ледви розшукали „начальника” села, який прийшов блідий і весь трусився мов у лихо-манці. Не встиг він ще переступити порогу, як відразу кинувся до ніг отамана, благаючи: — Вельможний пане начальнику, не карайте нас тяжко, ми невинні. Виновники повтікали. Вони нас силою змушували до виступу.

— Встань, дядьку, і не роби з себе блазня. Нашим завданням тут є совісно розслідувати справу. Якщо ти не винен, то тобі волос із голови не спаде, але винних я мушу покарати. Зараз мені дати списки мешканців села. При цьому всі мають тут з'явитись особисто зі зброєю і амуніцією для перевірки. Хто не з'явиться, буде тяжко покараний. Даю дві години часу на знесення зброї. Після цього буде зроблений обшук, і в кого буде знайдений хоч один набій, буде на місці застрелений. Зараз є 12-та година, а о другій — має бути закінчена справа. З Богом!

Староста прожогом кинувся в двері виконати наказу.

У цей момент до волости ввійшов місцевий священик і попросив увесь штаб до себе на „закуску”. Ми пішли.

Під час обіду, селяни зносили і звозили зброю.

Після обіду, прийшовши до волости, ми побачили велику купу рушниць, незлічину кількість набоїв та величезну масу різного військового майна: сідла, шаблі, гранати й усяка упряж, а навіть 4 трьохдюймові польові гармати. Зброї було так багато, що можна було узброїти цілий полк. Гармати, які були десь закопані від часу розпаду царської армії, були поржавілі й у такому стані, що до вжитку вже не надавалися. Тому вони з них не стріляли.

Побачивши всю цю зброю і амуніцію, отаман аж за голову взявся, кажучи:

— Як би ми не викрили були цього повстан-

ня завчасу, то воно наробило б нам великого лиха. Весь наш Державний Центр, разом з усіма міністерствами і державним майном були б тут, в Жмеринці поховані. Дякувати Богові, що Він має нас у своїй опіці і що так сталося, а не інакше.

— Де є староста? — Звернувшись до селян, спитав отаман.

— Я тут, вельможний пане начальнику!

— Все знесли? — Гостро запитав отаман.

— Здається, все. — Тремтячим голосом відповів староста.

— Командири курнів до мене!

Виступили всі командири, які брали участь у цій виправі.

Отаман дав такий наказ:

— Перепровадити докладний обшук у цілому селі. Обшукати систематично кожну хату, хлів і найменшу діру. У кого буде знайдено хоч один набій, стріляти на місці. Після доконаного обшуку всіх мужчин без винятку забирати до волости на сход. З Богом!

Ми сиділи і чекали висліді ревізії.

Вислід був задовольняючий. Ніде не знайдемо найменшої військової дрібниці.

Зібрали все село на сход.

Отаман вийшов з волости і звернувся до зібраних селян із слідуючими словами:

— Ми, селяни і робітники боремося за краще майбутнє нашої дорогої Батьківщини, ми кров свою проливаємо й життя своє віддаємо за волю України, ми здобуваємо для вас землю і волю, ми несемо для вас добробут, спокій і порядок. Ви, замість того, щоб допомогти нам у цій тяжкій і непосильній боротьбі з віковичним нашим ворогом, щоб врешті бути вдячним своїм же братам, українським селянам і робітникам, за ту жертву, яку вони несуть для вас і за вас, ви негідні зрадники українського народу і української Держави, тихцем скрадаючись, як той злодій, наносите нам, вашим визволителям, зрадницький удар ножем у спину. Якби це був ворог на нашому місці, з вашого села не лишилось би найменшого сліду, а ваші зрадницькі душі відправив би на той світ. Але ми не кати і вашої крові на своїх руках не хочемо мати. Тому видайте зрадників і провідників, а решті гарантую свободу. Як бачите, я стою на становищі справедливості. При цьому остерігаю, що, коли не буде з вашого боку доброї волі, іншими словами, не видасте ворохобників, будете всі покарані. Я чекаю. —

У громаді повстав великий гамір. Вигукувано імена людей, які намовляли, чи то змушували до виступу, погрожуючи спаленням господарства. В натовпі гуло, мов у котлі, так що не можна було нічого докладно розібрати.

Ми чекали. Суперечкам не було кінця, а ви-

новників не видавали. Отаман стратив терпеливість та звернувся до зібраної громади зі словами:

— Бачу, що ваше сумління не порушилось. До вини ніхто не признається, ані також інших не хоче видати. Однак всі ви є винними, бо зі зброєю в руках виступили проти Уряду і Держави. Тому понесете всі заслужену кару.

Натовп увесь завмер. Ніхто не видав ні одного звуку з просьбою про помилування. Всі стояли понуро і чекали у мовчанці, що станеться.

Отаман ще стояв хвилину і вичікував признання, або просьби про помилування.

Але це не наступило.

Тоді отаман роз'ярений крикнув:

— Гайдамаки! Що десятому по 50 шомполів в с...

І гайдамаки кинулись виконати наказ.

Опісля знайшлися винні, а вони дістали подвійну порцію.

На цьому кара не закінчилася. Отаман наложив високу грошову контрибуцію і податок у формі харчових продуктів, як хліб, сало, м'ясо, крупа, мука й інше. Все це мало бути звезене до команди двірця в Жмеринку на 10-ту годину ранку слідуючого дня. Щоб забезпечити вповні виконання наказу, взято 20 людей, як заложників з тим, що коли село не дотримає наказаного речення, заложники будуть розстріляні. Після таких заходів отаман наказав відтранспортувати знесену зброю й амуніцію на двірець до Жмеринку.

Така сама доля спіткала села Малу Жмеринку і Дзялово.

На цьому закінчилася наша експедиція і ми повернулися до Жмеринки.

Такий був кінець повстання у Жмеринці, яке дійсно було швидко зліквідоване, а злочинці суворо покарані. Але це загальній справі не допомогло. Армія Української Народньої Республіки продовжувала розкладатися не днями, а годинами.

**

Події розвивалися прискореним темпом. Все зусилля було скероване на те, щоби затримати натиск москвинів.

На рампах 11-го полку вантажились полки для вимаршу на фронт. Одержав наказ і окремих гарматний полк для вимаршу. Здавалося, що все в повному порядку. Але трагедія крилася в тому, що ці полки не доходили в повному складі на фронт. Діставши повне обмундирування, білизну, зброю й амуніцію, та придбавши іншого військового майна, по дорозі розбігались додому, так що ешельони оприходили на місце призначення цілком порожні.

Другою трагедією в нашій боротьбі були саботажі залізничників. Замість того, щоби спів-

працювати в повній гармонії з військовою владою, тут доводилося здобувати кожний крок зі зброєю в руках. У наслідок таких саботажів, багато ешелонів взагалі не відходили на фронт, в тому числі і ешелон із нашим гарматним полком. Жадні заходи не допомогли. Фронт зближався не днями, а годинами.

Москвини не наступали на Жмеринку через Гнівани-Брайлів по залізниці, а обійшли її через Хмельник із тилу, щоб таким чином захопити все державне майно, яке тут нагромадилося.

Обслуга залізниці, а між ними тайні й явні спричинники попереднього повстання, порозбігалися. Наступив повний хаос. У цьому хаосі військова влада була безрадна — не мала жадної можливості, ані часу, ані фахівців, щоб налагодити знищений транспорт. Частина, які стояли в резерві і мали можливість власними спроможностями просмикнутися на Проскурів—урятувалися. Ті ж, що були призначені на Вінницький фронт, не мали можливості пробитися через район повстанських сіл — розтопилися, як сніг на весні. З них більше патріотичний елемент пішов у протибольшевицьке повстання.

Таку ж долю спіткав і Гарматний полк. Навантажившись в ешелон, із нами маневрували з рейок на рейки цілу ніч і в результаті застрягли в самий тупік, загородивши іншими ешелонами, без можливості всякого вивантаження коней і гармат. То був вже явний саботаж. Полковник Оріхів, у безнадійності положення, передав мені командування полком, сам пішов у Штаб по накази... і більше не повернувся.

Я негайно дав наказ козакам робити помости для вивантажування коней і гармат. По великих зусиллях — це мені вдалося. Але друге не щастя мене спіткало: — козаки між ешелонами стали зникати як камфора і не було можливості цьому запобігти, бо й старшини, призначені для догляду над цим, також зникали разом із козаками. Врешті з кількома старшинами й козаками вдалося вивантажити коней і викотити гармати, але не було вже з ким що робити.

Большевики з розгону, з боку Проскурова, зайняли касарні 10-го полку, станцію і містечко Жмеринку. Те, що ще всилі було зробити в останній хвилині, то це те, щоб не дістався в руки ворога так цінний матеріал, як коні і гармати, — поздіймати замки і повкидати у криниці, щоб пізніше їх використати. Частина гармат зробити не здібними до вжитку, а коні, зброю й амуніцію роздати старшинам та козакам із поблизу околиць, наказуючи їм іти в повстання проти московського окупанта.

Жмеринку зайняв 2-гий Таращанський со-

ветський полк. Кінні і піші роз'їзди його нищпорили по місті і між ешелонами та вишукували петлюрівців і тут же — на місті їх без суду розстрілювали. Я чув то тут, то там часті постріли. Це був знак — як москвини святкували свою перемогу. Я не хотів від першого ліпшого большевика так ганебно згинуть, тому, вибравшись з-поміж ешелонів, я поспішно пішов до касарні 11-го полку. Зайшов до першого найближчого будинку і почав розглядати все довкола. Втім побачив на нарах солдатську шинелю. Зняв чемерку і зброю та переодягнувся в шинелю, вибив дві цеглини у грубці, вкинув туди револьвер і шаблю та вкхнув також і чемерку. Поздирав на шапці галуни, підняв комір і пішов скрою ходою по дорозі з касарні просто до міста. Я не мав жадних документів, але я мав одну надію. Був у мене приятель, який був начальником пошти і який дав мені посвідку, що я телеграфіст. З тою надією я йшов просто на пошту, щоб пересидіти ця критичну хвилину большевицького терору.

Не встиг я дійти до міста, як із-за рогу залізничної школи затримав мене кінний роз'їзд із п'яти чоловік.

Стої!!! Рукі в верх! Документи!...

Я подав цю посвідку, написану українською мовою, начальникові роз'їзду молодому хлопчикові років 17-18. Той став читати. Другий знову перехилився через сідло і став приглядатися текстові. Начальник прочитавши, повернувся мені ї назад і рушив конем далі, нічого мені не сказавши. Другий же, що приглядався, — відразу загнув „у Бога та Канцелярію“, — сказав до начальника роз'їзду: „ти Коля, таку твою... зачем ти сво пустіл? Етож петлюровський бандіт. Розстрелять сво!“

— Та брось! — відповів начальник. — Он же телеграфіст, відімо свой человек.

Так сперечаючись, поїхали далі.

Не встиг я зробити ще й пару кроків, як із-за рогу другого провулка вилетіла кулеметна тачанка з найненими багнетами червоноармійців.

— Стої!!! Рукі в верх!!!

— Гріша і ти Сєрожа, отвєдіте сво за стєнку, — чую приказ старшого.

Я кинувся до тачанки і крикнув до старшого: — Так, что же ето ти, товарищ, так ето без суда?...

— Малчі петлюровская сволоч!

— Я в армії не служіл. Я телеграфіст здесь на почте, вот документ.

Він навіть не подивився, а повторив наказ: „отвєсті за стєнку!“ і тачанка рушила далі.

Червоноармійці підбігли до мене і похпали багнетами за стіну, вздовж залізничної лінії.

У цей момент, як мене пхали багнетами за

стіну, мене пройняли блискавично думки: як рятуватись? Ці ж варвари не мають серця. Вони визнають тільки силу. І за це я вчепився, як за останню дошку рятунку.

Замки заклацали, подаючи в цівки набої, ще момент і буде по всьому.

Нараз, я, підбігши до одного червоноармійця, ухватив зі скаженою силою за рушницю і крикнув: — „ти в каво стреляєш, таку твою мати!!! Ти, сволоч!!! — тут я вже не мав меж московському лекейкону.

— Ти знаєш, в каво ти стреляєш? Ти стреляєш в ідейного комуніста, может бить ещо больше, чем твой комісар! Веді мене сейчас же к нему! Ктo твой комісар? Я хочу с ним говорити!

Така мова зразу обезброїла московського нахабу. Він тут же сказав до свого псубрата: — „товарищ! А может бить он на самом деле ідейний камуніст? Отведьом ево к товарищу коменданту, пусть он с ним расправляется!... І ми пішли.

Біля комендатури вже стояв півкільометровий хвіст. У ньому я зауважив кількох ранше зникнутих старшин, які вспіли вже почепити червоні банти на грудях. Побачивши мене, деякі повідвертали голови, а інші поклали пальці на устах. Мене повели просто до коменданта.

Комендант, взявши від мене посвідку, глянув і сказав: „потом разбером. Отвєсті ево в льох!“ Потім звернувшись до вартового сказав: — следуюцій!...

Вже інші червоноармійці вивели мене від коменданта і посадили в якийсь жидівський склеп із згнилими яблуками і замкнули за мною залізні двері. Ну,—подумав собі,—тепер мені кінець. Уже я більше звідси не випутаюсь. Але все таки надії не стратив. Змучений подіями, переживаннями і нервовим напруженням, я, намацавши сухе місце на землі, ліг і міцно заснув. Довго я спав, чи коротко, я не міг, за відсутністю світла, перевірити: чи то день, чи ніч. Я вже став відчувати голод і став нишпорити по склепові в надії знайти хоч гниле яблуко. Але надаремно. Вкінці обезсилений, хворий і голодний став маячити. По якомусь часі, мов крізь сон, почув стук у двері. Дійсно двері відчинились і я в них побачив червоноармійця.

Ей, ти, там, вихаді!

Я відповів йому, що я обезсилений і хворий та не можу встати. Той видно був якийсь добряга, бо підійшов до мене, взяв під руки і завів до комендатури.

Комендант витягнув із шухляди мою посвідку і сказав:

— „Вот товарищ З. Я по етому удостовєренію наводіл справкі на жмеринской почтово-телеграфной конторре і убєдїлса, что Ви дєствїтель-

но в контрреволюціонном двїженїї участїя нїкакого не прїнімалї, за что і освобождаю. —

— Благодарю Вас, товарищ комендант; — і тут подумав я собі, — як попадеш ти мені колїсь у руки, я тебе звільню.

Комендант передав посвідку діловодові і той на звороті її написав таке: „зазначений в етом тов. З. в контр-ревілюціонном двїженїї участїя нїкакого не прїнімал, что подпїсо і прїложенїем советской печатї удостовєряю. — Комендант 2 Таращанскаго советскаго полка. — Мурашка, пїсьмоводїтель — Блюм”.

Дїставши чорне на білому, я смїло вийшов із комендатури і пішов просто на пошту, щоб подякувати друзям за рятунок.

Залишитися мені довго в Жмеринці було небезпечно з огляду на попередню мою активність. Перший ліпший мешканець міг показати пальцем — „петлюрівський бандїт”. Але без перепустки вїхати у будьяку сторону було неможливо. Скрїзь по залїзницях шалїла ще стихїя большевицького терору. Я був в безвїхїдному положенню. Але пригадав я собі, що в містечку Браїлові, три кілометри від Жмеринки, оженився мїй шкїльний товариш Федь Гринюк з одною панною по прїзвищу Гирка; може удасться пересїдїти якийсь час у нього, поки затїхне ця стихїя терору. Тому довго не надумуючись, попрямував залїзницею до міста Браїлова. По дорозї я зустрїчав багато червоармїїцїв, які стрїляли куди попали і в кого попало. Але мене нїхто не зачїпав і я дїйшов до станції без перешкод.

Недалеко від станції під деревами я побачив багато трупів, постріляних козаків-жертв большевицького терору. На станції запитали у мене перепустку. Я показав відворотну сторону своєї посвідки, де була велика зі зіркою червона печалка, і мене без перешкод пустили далі.

Пана Гирку не довго мені прїйшлося шукати. Жив він на передмісті, при самїй дорозї до міста. Товариша я не застав. Він був начальником міліції у м. Тиврові.

Пан Гирка якось віднісся зразу до мене з недовір'ям, але коли розговорилися про се, про те, а особливо коли я розповів про минуле його зятя, зразу повеселїшав і поставив пляшку первака на стіл. Після я йому розповів про свої прїгоди й просив поради, що мені робити.

Ну, відомо, — відповів він, — перебудете кілька днів у мене, а там Гаща (рїдна сестра жїнки мого товариша) завезе Вас у Тиврів до зятя — може там спокїйніше.

Так і зробили.

Дїйсно, п-во Гирки заопїкувалися мною сердечно.

Не прїйшло й пару днів, як з'явилися червоноармїїці і зажадали видати їм петлюрівця.

— В мене жодного петлюрівця нема, — відповів він, — в мене живе телеграфіст із жмеринської пошти. Він зареєстрований у комендатурі і має документ.

Я подав посвідку зі советською печаткою. Червонармієць, побачивши велику зірку з серпом і молотом, випростувався і сказав: „а нам донесли, що у Вас скривається петлюровец. Знайт, всьо в порядку. — І вони пішли.

Але можуть прийти ще й другі, треті, і, щоб не наражати добрих людей на неприємності, я рішив найскорше покинути Браїлів.

На другий день ми з Гашою вибралися до Тиврова. Місто Тиврів віддалений далеко від залізниць і туди ще большевицька влада не сягнула, тому я мав намір пару тижнів перечекаати.

Товариш зустрів мене з відвертими раменами. Але гостювати мені довго не прийшлося, бо большевицька влада і тут насаджувала своїх емісарів. За пару днів я мусів виїхати.

Пасажирськими, та й товаровими потягами їздити було небезпечно, бо большевики ревізуючи поїзди, підозрілих людей виарештовували і тут же на станції розстрілювали. Але все ж таки я заризикував. Сів уночі на товарний потяг на буфера і поїхав до Вінниці. Як потяг ставав на станціях, я зіскакував із буферів і ліз під вагони та чекав поки знову поїзд не рушив. Таким чином я добрався до Вінниці. Тут почастило мені знайти такий же поїзд до Козятина.

В Козятині я вже був, можна сказати, як у себе в дома. Відразу знайшов поїзд на Хрестинівку і вліз просто до першої кляси між червоноамійців. У вагонах було їх повно, не було місця, де стати. Я вийшов на площадку й став роздумувати над тим — куди ж їхати далі. І так задумався, що не зауважив, як до мене підійшла одна панночка по міському вдягнена, стала коло мене і вперто дивилась мені в очі. Потім притишено сказала: — „Ви будете український старшина?“

— Ви помиляєтесь, товаришко, я не тільки не є старшина, я взагалі не служив в жадному війську.

— Хтось би Вам повірив.

Підійшла ближче і тихо промовила: — „Не заперечуйте! Я Вас знаю особисто.

— Що за нахаба думаю собі. Тягне за язика, хоче спровокувати. —

Вона видно думку мою вгадала, бо тут же додала:

— Як придивитесь мені ліпше, то й Ви мене пізнасте.

— Ще раз Вам кажу, що Ви помиляєтесь.

— Повстанка Соня ніколи не помиляється.

Я пронизливо зміряв її очима і мало, що не ухватив її в обійми.

Це була дійсно повстанка Соня. Ця неустрашима Соня, моя довірена контррозвідчиця ще з часів Київських боїв за арсенал. Вона тішилась увагою Головного Отамана Симона Петлюри.

Особисті справи для неї не існували, не існував також час, не було мови про втому, коли розходилося про справи організаційні. Ніколи не було для неї забагато роботи, палив її голод праці, завжди хотіла зробити більше, ніж від неї вимагали, завжди з охотою зголошувала своє бажання допомогти, або заступити інших. Для неї не було небезпечної праці, а якщо уважала, що є така для інших — стралася сама їх виручити. Енергійна, повна ініціативи, чудова організаторка, чинна товаришка, а передовсім — спокійна. Своєю безприкладною відвагою в службі для війська, розпочала працю в пам'ятних днях оборони Києва перед бандами Муравйова. В січні-лютому 1918 року особливо була довіреною працівницею Головного Штабу; обладована тайними матеріялами переходить кілька разів у потягах і на двірцях. Була кілька разів арештована, але дякуючи холодній крові висмикувалася з большевицьких рук. Завдяки швидкій орієнтації й бистроті розуму, займала керівне становище в одному з відділів Штабу. Дбайлива і запопадлива про своїх підвладних, була для них прикладом відваги, жертвенности й обов'язковости. В піднесеному настрою, з блиском задоволення в своїх великих чорних очах, з'являлася до Штабу й докладала своїм начальникам про виконання наказу.

Такою, власне, стояла передімною Соня Богасвська у власній особі.

— Яка я щаслива, що спіткала Вас пане отамане!

— Та який я тепер до біса отаман без війська.

— Будете мати військо, пане отамане... На Уманщині організується перший повстанський Штаб на Київщину. Штаб складається з дуже добре відомих Вам старшин. До Хрестинівки напливають численні повстанці. Штаб намітив зформувати 4-ту повстанську селянську дивізію. Бракує досвідчених старшин.

Я кажу, що я безмірно рада і щаслива, що спіткала Вас, бо, власне, бракує нам таких досвідчених людей, як Ви пане отамане.

— А хто очолює Штаб, Соню?

— Штаб цілковито ще не оформився, але, правдоподібно командиром тої селянської повстанської дивізії буде — отаман Григорій, (не той ворохобник Григорій, що командував Одеськими операціями), а Начальником Штабу — полковник Литвиненко.

СПОГАД ПРО СПІЛЬНУ ВІЙСЬКОВУ ШКОЛУ

(1919-1920 рр.)

Житомирська піша юнацька школа в нашій армії має свою визначну історію. Її бойові заслуги описані в журналі „Молода Україна” (ор. ОДУМУ) чч. 95-96 за серпень і вересень 1962 р. під заголовком: ”Бої Житомирської пішої юнацької школи”.

Вона проіснувала до вересня 1919 р., коли її було переіменовано й переформовано на „Спільну Військову Школу”, згідно наказу Головної Військової Шкільної Управи Військового Міністерства, з відділами: пішим, кінним, гарматним та інженерним.

Для переведення цього в життя Головна Команда Військ УНР здала наказ до всіх частин Армії про відкомандирування до СВШколи, юнаків і однорічників, бажаючих закінчити військову школу по роду зброї, як подано вище.

До пішого відділу зразу ж ввійшла Житомирська піша юнацька школа в складі 4-х піших сотень і сотнею тяжких кулеметів.

Негайно приступлено до формування кінного, гарматного і інженерного відділів. Початком цих відділів були юнаки Житомирської школи кінної розвідки, гарматної батареї і сотні зв'язку. Повний склад школи був наступний:

1. Піший відділ: 1 курінь піхоти 4-х сотенного складу, плюс кулеметний підвідділ у складі одної сотні станкових кулеметів.
2. Кінний відділ: один дивізіон 3-х сотенного складу.
3. Гарматний відділ: один дивізіон у складі одної батареї польових гармат 3", півбатареї кінно-г'рських гармат і півбатареї тяжких гармат.
4. Інженерний відділ: один технічний курінь, одна сотня зв'язку (телеф.-телеграф.), одна сотня саперів і одна сотня понтонерів.

Так мала виглядати Спільна Військова Школа Армії УНР у повному складі. Кам'янецька піша юнацька школа була зформована в січні

— А Вас куди Бог провадить Соню?
— Я з важливим донесенням від Штабу до Пана Головного Отамана Симона Петлюри.
— Добре Соню! Я їду до Штабу. Щасливої Вам дороги!
— До скорого побачення, пане отамане!

І я зараз же поїхав до Штабу, щоб розпочати в інших умовах боротьбу за Самостійну Українську Державу.

(Кінець)

1920 року, і призначена була головно для того, щоб заховати кадри командного складу СВШ та юнаків, що з тої чи іншої причини не вийшли зі школою на фронт. Існувала вона до місяця травня, себто до повороту решток СВШ з Зимового Походу, а тоді влилася повністю до складу Спільної Військової Школи.

Подаю докладніші відомості про кінний відділ СВШ в 1919 році. Згідно з наказом Головної Команди з серпня 1919 року, в перших числах вересня т. р., з 3-ої Залізної стрілецької дивізії, прибула до школи група юнаків (Лубенського кінного полку), яких було зараховано до кінного відділу. Було там десятків три юнаків. Кінний відділ був у стадії формування. Кожного дня прибували однорічники з частин і незабаром 1-ша кінна сотня була укомплектована, а далі приступлено до формування 2-ої сотні. Старшинський кадр був для цілого дивізіону 3-х сотенного складу. Укомплектування сотень проваджено з розрахунком старшинства на майбутнє: 1-ша сотня — старший курс, 2-га сотня — середній і 3-тя сотня — молодший. Начальником кінного відділу СВШ призначено ген.-штабу полковника Пучковського (на початку 1920 року був начальником школи), командиром дивізіону — осавула (майор) Галицького, інструктором їзди — полковника Ломаковського (колишній інструктор їзди Тверської кавалерійської школи), командиром 1-ої сотні — сотника Мироновича, командиром 2-ої сотні — сотника Пліського, командиром 3-ої сотні — сотника Короленка. Курсові старшини були: ген.-штабу сотник Цурканів (викладав тактику і польову службу), сотник Квітка, сотник Ярош та пор. Шпитко.

Муштрове навчання, та манежна їзда, провадилася з перших днів нашого прибуття до школи, а незабаром почалось і теоретичне навчання. Коней напочатку було до пів сотні, але в скорому часі отримано з ремонтного депа доповнення і стан коней рахувався 130. Все озброєння було російської марки, як рівнож сідла і зброя для коней. Муштра провадилася за українськими статутами (переклад з російських). Умундировання складалося: зі суконної блузи захисного кольору і синіх штанів (пів галіфе), та кашкету зі захисного сукна з отоками синьої барви з трьома білими кантами; був це щоденний стрій, а святочний — відрізнявся від щоденного — кроєм; барви залишалися ті самі. Святокове умундировання: френч і штани з бі-

лими кантами; на рукавах, вище манжетів, нашиті були сині трикутники, обшиті срібною стрічкою — біля одного см. ширини; так само петлиці: синьої барви, обшиті по 3-х краях такою же стрічкою. На петлицях кожний юнак мав одну зірку, ланковий 2, ройовий 3, чотовий 4 і бунжучний 5 зірок.

На час вимаршу школи з Кам'янця-Под. на фронт проти денікінців, в листопаді 1919 року, кінний відділ виставив одну кінну сотню повного складу — 120 шабель, а решта юнаків, за браком коней, приділена була до охорони Уряду, міністерства скарбу та державних складів майна. У цій групі було біля 60 юнаків. Гарматний відділ був розташований на протилежному кінці міста (в Архирейському домі). Зустрічалися ми з ними лише під час: парадів, переглядів чи спільних вправ, як це було на показових вправах перед чужоземними військовими місіями.

Перший випуск молодих старшин піхоти в кількості 196 осіб із СВШколи відбувся в листопаді 1919 року, а після цього в пішому відділі залишилося ще 3 піші сотні.

Загальна ситуація на фронті і в заплілі змушувала Уряд УНР евакуюватися з Кам'янця і для переведення її залишалася лише залізниця Кам'янець-Проскурів. Тому, що денікінці вели наступ зі Жмеринки, по залізниці на Проскурів, був наказ затримати на певний час Проскурівський вузол.

Змучені безперестанними боями та десятковані тифом, фронтів частини відходили в призначений район Староконстантинова, а тому вони наказу не могли виконати. Головна Команда тоді вирішила вислати СВШколу під Проскурів. Першими ешелюнами були вислані відділи, піший, інженерний та кулеметний, і з ними пішли молоді старшини піхоти, залишені у складі СВШколи як старшинська сотня. Маршом порядком виконали завдання. Контранаступом змусили денікінців відступити до Деражні, а далі до ст. Комаровець, але після того почали відступати, стримуючи ворога на час потрібний для переведення евакуації через ст. Проскурів. Подія з 2-ма вагонами грошей, стала останнього дня, коли вже бій провадився під станцією і містом Проскурів. На станції у той час було ще два три потяги готових до відходу, в тому потяг Міністерства Скарбу.

Несподівано надїхав паротяг — „таран”, пу-

щений залізничниками-саботажниками зі ст. Гречани. Мета саботажу була ясна, — заблюкувати шлях і зробити паніку, щоб залишилося майно на поталу денікінцям та голоті. Паротяг наїхав тендером (пущений задом) на потяг Міністерства, але тому, що потяг вже рушив, замір залізничників не вдався на 100%, бо вдарив він (паротяг) у бік потягу та стрілці, вбиваючи з рейок два вагони і сам також зіскочив та сів поміж рейками. Ситуацію опанували юнаки-кінноти, які були в охороні державної скарбниці. Залізничники, побачивши катастрофу, заподіяну своїми колегами, почали втікати зі станції. Треба було їх затримати. Кілька пострілів у гору та команда „стій” — затримали їх. Негайно довідалися від них про місце, де знаходяться крани (підойми). Притягли кілька кранів і наказали відіпхнути трохи паротяг, щоб дати прохід вагонам. Якраз на той час, недалеко станції, стояла на бойовому становищі батарея гарматного відділу СВШ, а в охороні батареї — юнаки з кінної сотні (прикриття). Ці юнаки, з наказу команданта потягу, підважили і перекинули з насипу ті два вагони. Тривало це 30-40 хвилин і дорога була вільна. Потяги рушили далі. Під вечір, відірвавшись від ворога, СВШ помаршувала на Староконстантинів. Не рахуючи втрат, понесених у боях, тиф безжалісно забирав щораз нові жертви. У Кам'янці прийшлося залишити в шпиталі перші жертви. Так само доводилося робити по дорозі маршу в самому Проскурові, де захорював на поворотний тиф і мій брат. Все діяло проти нас, а особливо тиф. Школа отримала в Проскурові кожухи: для піхотинців, кулеметників і служби зв'язку, а короткі — для кіннотників і гармашів. Факт той, що, коли до Староконстантинова прибули юнаки кінноти, що були в охороні державної скарбниці, всі вони були на конях. Коней тиф не брав, а людей бракувало.

Зі Староконстантинова вся школа з оркестрою примаршувала до м. Любара, де нас було розквартировано дивним способом. Піші частини — в містечку, а кінноту та гармашів вислано в село за річкою. Тут з нами був лише один старшина-сот. Пліський. Решта старшин залишалася в містечку. Гармаші стояли 2-3 вулиці далі. Крім того ніхто з нас не знав, що властиво діється. На другий день ранком у районі розташування нашої кінної сотні з'явилися полк. Данченко і полк. Лег'н із гайдамаками. Викликали сот. Пліського й дали наказ негайно виїздити сотні. Наказ цей був від „Головного Отамана” Волоха, бо, мовляв, Головний Отаман С. Петлюра зрадив і втік, а Волох перебрав на себе всі його обов'язки. Події, які трапилися в самому Любарі нам були абсолют-

но невідомі. Зв'язок зі штабом школи був загублений; зв'язкові, яких вислав сот. Пліський, верталися по кількох хвилинах назад. Гайдамаки не пропускали нікого через річку, мотивуючи, що звідтіля стріляють по них. У таких обставинах сот. Пліський, наказав сурмачеві грати „сідланя” і „збірку”. Сідлаючи коней, чуюмо, як такий же сигнал грає сурмач в розташованому гармаши, а одночасно на роздоріжжі, кілька хат від нас, побачили тачанку з кулеметом направленим у наш бік. На наше подвір'я зайшла скупа гайдамаків і питали про наш кулемет „Максима”. Кулемет отримала сотня в м. Староконстантинові, разом із тачанкою. Юнак Андрій Троцький (старий кулеметник із Лубенського кінного полку) сказав, що він кулемета нікому не віддасть. Тоді гайдамаки сказали, що полк. Данченко наказав підтримати кулеметним вогнем їхніх кулеметників, які ведуть перестрілку з бунтівниками. Дійсно, з боку м. Любара, чути було окремі рушничні постріли та короткі кулеметні черги. Юнак Т. виїхав із ними і від того часу ми його вже більше не бачили. Ми вивели коней на вулицю, де збиралася вся сотня. На короткому гальопі підїхав сот. Пліський; привітався зі сотнею. На його обличчі видно було схвильовання. У цей час підїхав до нього полк. Легін і дав наказ їхати сотні за сотнею гайдамаків; за нами слідом — ще кілька сотень. Район наш вже був заздалегідь оточений гайдамаками Волоха, і коли ми рушили, то побачили 2 чи 3 кулемети на тачанках, які були скеровані на хати, де ми стояли. Спустились ми до річки. Полк. Легін із гайдамаками звернув круто праворуч за хати, а наша сотня продовжувала рух просто. Раптом почули кілька коротких серій із кулемета з протилежного берега річки. Кулі летіли над головами. На mostі була барикада. Повернули праворуч по дорозі, що вела вздовж річки. Стрільба стихла. Зупинились. На другому боці видно окремих вояків, що поглядали у наш бік. Сот. Пліський вислав юнака до річки, але, як тільки він підїхав до берега, по ньому почали стріляти. Що творилося — ніхто не знав. Стояли ми на місці хвилин 20. До сот. Пліського підїхав гайдамака і передав наказ від полк. Легіна їхати назад до села, бо там хотів нас бачити Волох. Виїхали ми з-за хат і їхали вгору, до села. Почули знову серії із кулеметів. Кулі свистіли горою. Сот. Пліський дав команду „галоп” і сотня вискочила на гору. Перед нами була широка вулиця. Попід тинами стояли коні спішеної кінноти. Ми летіли кар'єром. У кінці вулиці сповільнили рух та затримались перед школою. Хтось дає наказ, сотні розвернутися фронтом праворуч. З будинку школи вийшла група старшин на чолі з Волохом і за-

трималися на ганку. Волох привітався з нами, звернувся до нас із промовою. Говорив він коротко, що всі зрадники, а лише він веде до перемоги. Кінчаючи свою промову, обіцяв усіх підвищити в старшини, але хто зрадить, того покарає на смерть.

Зараз нас приділили до гайдамацького кінного полку, як окрему юнацьку сотню, і мали їхати з ним до Красносілки. Незабаром почала витягатися колона і на нічліг прибули ми до Красносілки. На квартири поставили нас у середині села, щоб ми були оточені й не могли вийти чи виїхати зі свого району. Вночі прийшов до нас юнак Ка-й і повідомив про хворобу сот. Пліського. У нього почався тиф. На ранок друга новина. Божко застрілювався на тій же квартирі, де стояв Волох. Тут вже і гайдамаки почали говорити, що це видно його „батько цокнув”, коли ділили гроші. Які гроші? Ще не було нам ясно. Поховали Божка з „помпою”. Наша сотня несла почесну варту і тому мусіла дати три сальви. Зараз же після похорону Волох наказав усім частинам вишикуватись чотирикутником, на великій площі, і тут сталася несподіванка. Волох вїхав із кількома типами, які мали на грудях червоні банти, та проголосив себе провідником „боротьбістів”. У нас, мовляв, прапори жовто-блакитні лише на них мусять бути червоні стрічки.

Аж тепер усім нам стало ясно, хто зрадник. Гайдамаки кричали йому найголосніше „слава!”, а ми почували себе абсолютно прибитими, залишені самі напризволяще. Сот. Пліський хворий, команду передав ст. портупей юнакові П-ко, який теж, як і ми, заскочений подіями. Який вихід? На це питання не було відповіді, лише одна. Втікати! Втікати до Армії УНР, але треба мати на це відповідну хвилину. Значить, чекати першої ліпшої нагоди і тоді якнайскоріше здійснити свій намір. Тим часом, зараз же після мітингу, Волох наказує вимарш у напрямку на Чуднів-Троянів-Житомир, під бік до нового „хазяїна”. Сотня їхала, везучи на фірі свого к-ра сот. Пліського. Він бідолашний у сильній гарячці, а біля нього невідступно юнак Ка-ий, який остаточно рішає залишитися при хворому. На слідуючому постою, вночі, втекло 5 юнаків. Ніхто про це не говорив, і волоховці нічого не знали про втечу. Другого дня отримали ми наказ вислати 2 роз'їзди. Завдання: — розвідка праворуч і ліворуч від руху колони, на відлеглість до 10 км. Зустріч із колоною на ночівлі в м. Чуднові. В правий роз'їзд їхала наша чота зі ст. портупей юнаком П-ко. По дорозі розмова про втечу, але юнак П-ко категорично відмовляється покинути сот. Пліського. Решті дає вільну руку з умовою, що хто

хоче втікати, то тільки вночі з місця постою. Прибувши на місце постою, умовляємось виїхати вночі під виглядом роз'їзду. Їхало 12 юнаків, при чому 2-х напереді як дозор. У дозорі я та юнак Р-р. Умовляємось їхати дорогою руху лівого роз'їзду, де призначено ночівлю й зустріч. Біля год. 10-ої доїхали до застави, на краю містечка, та зголосили, що це їде роз'їзд,—передній дозор. Нас пропустили без жадних розмов, а тим самим залишався вільний шлях для решти.

Їхали кілька хвилин шосе, а тоді звернули в поле і прибавили алжур. Коло години 2-ої по півночі ми вже були на хуторі, де на умовлене раніш стукання (підготовив це юнак Р-р) нас пустили до хати. Попередили мешканців хутора про решту юнаків, які незабаром мали прибути. Вийшли ми на двір, запровадили коней до стайні, і сами з нетерпінням чекали на їх приїзд. Нарешті почули далеко тупіт та брязкіт зброї. Радість усіх була велика. Нарешті відчепилися від зрадників.

Закликали господаря і, при його допомозі, запровадили коней у ріжні можливі місця, аби тільки під накриттям. Умовились переночувати, нагодувати коней і якнайраніше рухатися далі. Старшим вибрали юнака Ш-на (він був старший віком від усіх нас). Він же і призначив 2-х вартових на зміну біля коней; варті чергувалися щогодини. Відпочивали покотом на застеленій солом'яю долівці. Господар ставився до нас надзвичайно добре, а господиня була як мати. Їхній син був у нашому війську. Ми ще спали, як вона вже пералася біля печі. Повставали збуджені вартовим. Дobre поснідали. Коли ж ми запитали про дорогу в напрямку на Любар, то господар витяг стару мапу „Волинської губернії”, і ми вибрали маршрут. Він порадив нам своїх знайомих у кількох селах, запевняючи нас, що вони свої люди. „Скажіть тільки, що це Трохим вам пораяв і просив прийняти” — була його порада. Їхали далі, забезпечившись переднім дозором. Кілька списів викинули в сніг тому, що вони заважали їхати лісом. Ночували без жадних пригод у людей, що порадив Трохим. На третій день, біля полудня, зустріли в лісі 6 юнаків піхоти. Вони побачили нас раніше і зробили засідку, але, підпустивши наш дозор на відлеглість біля 100 метрів, пізнали нас і вийшли із засідки. Довідалися від них про події в Любарі, про долю кінноти і гармашів. Вони пробиралися додому, в околиці Житомира. Згідно з наказом Головної Команди, всіх, хто бажав йти додому, звільнили в безтермінову відпустку, — решта ж залишилася в школі, яку зараз названо „юнацький полк”. Школа пішла з частинами Армії у запілля денікінців. На весну сподівалися від-

новлення бойових дій і, звільнені у безтермінову відпустку, мусли тоді повернутися.

У зв'язку з одержаними інформаціями в сусідньому селі зробили нараду та змінили маршрути. Частина юнаків радила перебути цей час у районі Хмельника, прилучившись до от. Шепеля. Решта була за тим, щоб дігнати Армію УНР. За останнім рішенням була більшість. За два переходи натрапили на сліди Армії. Зустріли ми підводи, які поверталися з обозу, а крім того, по селах люди нас інформували. Це вже був район от. Шепеля. Кілька разів зустрічали окремих вершників із партизанської кінноти. Гарно були одягнені і справляли враження регулярної армії. Населення ставилося до нас із особливою прихильністю. Незабаром дігнали ми частини Армії УНР.

Я описав події, що трапилися з кінним і гарматним відділами під час і після Любарського бунту Волоха. Дивним виявився факт повної непоінформованості відповідних чинників щодо замірів Волоха. Він же себе раніш виявив прихильником червоних разом із Божком. У такій ситуації СВШкола повинна була б бути розташована разом в одному районі, що заповнило б командуванню постійний зв'язок, і можливість негайно вжити її для оборони від нападу. Рішучий і сильний наступ усіх відділів СВШколи мав би незаперечний успіх. Волох із його прибічниками Божком, Данченком і компанією, був би, не всилі зробити бунт та захопити скарбницю. Вина тут полк. Вержбницького — незаперечна. Юнаки чекали наказу і виконали б його з повною свідомістю покладеного на них завдання, не рахуючися з жертвами. Цього я певний тому, що був у складі школи й знаю, яка була постава юнаків. Нехай буде відомо всім, що нападають на юнаків, що тільки в одному з боїв згинуло 15 юнаків кінноти. Юнаки ці, рятуючи штаб дивізії, кинулися на ворожу кінноту, прийнявши на себе атаку переважаючого ворога.. Штаб дивізії був урятований, а юнаки були порубані. У тому бою згинув брат. св. п. полк. Миколи Куликівського — юнак Борис Куликівський.

У складі Армії УНР в 1920 році нараховувалося заледве 22-х юнаків кінного відділу СВШ з 1919 року, в тому 18 в школі, а 4-х — в частинах Армії.

Кінчаючи ці рядки, схиляю голову перед тінню побратимів, які впали в боях, померли від тифу чи загинули у ворожому полоні, будучи вірними синами свого народу.

СПЛАЧУЙТЕ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОДАТОК
„22 СІЧНЯ”!

Допоможіть ДЦ УНР достойно репрезентувати Україну та провадити боротьбу за її визволення!

СВЯТО „МАКОВЕЯ” 1918 РОКУ

Кукавка, немале, півзаможне подільське село, завітчане садами, з мастками й фільварками, колись польських, пізніш московських, „панів”:

З вибухом революції, коли по інших селах фільварки руйнувалися, стирти збіжжя і соломи розбиралося чи палилося, в Кукавці все було так, „як за панів”. За наукою своїх провідників-учителів, селяни нічого не грабували й не руйнували, бо це ж „народне майно”, майно цілої нації, а не Івана чи Степана, чи навіть того чи іншого села. „Наші діди і прадіди працювали, відробляючи панщину не на те, щоб тепер по-дурному грабувати чи палити, а на те, щоб використати з розумом для України, а в тому і для села. Обрані уповноважені керували господаркою в фільварку, а їм помагали щоденно селяни „по черзі”. Худобу було доглянено, збіжжя в магазинах провітрювано-пересипувано і т. п. Корови доїлись, а молоко роздавали тим, хто не мав своєї корови. Потребуючим, за дозволом (писемним) Голови Вільного Козацтва видавали збіжжя на хліб чи на посів, разом із кіньми чи волами та всім потрібним. Що не було використано повертали до фільварку.

Вільні Козаки — піші і кінні — пильнували як у день, так і вночі села, фільварки і стирти на полях. Чекали на відповідні закони українського Уряду, тоді вже буде так, як закон скажуть.

Під кінець 1917 р. з австрійського „фронту” йшов додому московський збольшевичений полк. Тільки голова цієї колони входила в село, як було чути крики: „Іш ти! Здеся буржуї сщо цели! Буржуйское сяло!”

Поки останні ввійшли в село — з фільварку залишилися руїни. Коней забрали солдати до своїх возів. Воли й корови помандрували під ніж до кухонь. Збіжжя насипали в мішки й клали на вози, чи просто насипали на вози, вистелені брезентами. „Завезьом дамой своїм!” Дещо несли до хат, де розмістилося „доблесное войнство”, та вимінювали за самогонку.

Правда, бажаячих було небагато вимінювати будь-що за награбоване збіжжя. Селяни охітніше вимінювали за рушниці і набой до них.

Мала сила вільного козацтва не могла оборонити нічого, хоч би прилучилися й сусідні села.

По кількох днях відпочинку, ця орда помандрувала далі, залишивши по собі розгардіяш. Козакам залишилася тепер тільки одна служба — охорона села.

З приходом влади Гетьмана Скоропадського, село сподівалося, що довгождані закони і порядок настануть. Дочекались, але не того, чого сподівались.

Приїхав начальник уже не „міліції”, а державної варти. За ним показався в селі колишній управитель мастками не тільки в Кукавці, але й в сусідніх селах. Залунала „рідна мова” як за „царя-батюшки”. А там і наказ за наказом: здавати зброю, не займати поміщицької землі і т. д. І все в „рідній мові”, та і в волості й по селах „кореспонденцію” наказано вести цією мовою. Вона ж бо проголошена рівноправною, чи пак, державною, нарівні з українською, але остання вживалася лише в розмовах селян, а не в установах „Української Держави”.

Щораз більше доходили чутки про „контрибуції”, накладені на села за поруйновані мастки, про арешти українців, та про різні кари. Могилівська в’язниця була переповнена. Між арештованими був один учитель, який навчав не нищити мастків. Щораз ближче і ближче до Кукавки наближалася біда.

Врешті одного дня в село вїхав відділ карательників із управителем; зігнали селян і проголосили наказ: „Сдать всьо награбленое в іменіях до трьох дней і уплатить контрибуцію в суме....!” Вже не пригадую суми цієї контрибуції, але була досить значною. Селяни, зрозуміла річ, такої контрибуції не могли дати, бо не мали грошей, а крім того, вони ж не грабували і не руйнували мастків. Не вірили ні священникові, ні докторові Павлушкову — власникові мастку, що село не повинно в руйнуванні. Останній для цього приїхав з Могилева до Кукавки.

У селі тривога, бо сподівалися з дня на день знову приїзду карательників, арештів і грабунку селян. Ночами з села починали пропадати чоловіки і ніхто не знав куди. Доходили чутки про повстання в різних околицях. Одного ранку в село, зі сходу сонця, ввійшла маса озброєного люду. Шукали начальника державної варти, але він із своїм помічником успів втікти. Повстанці пішли далі, по дорозі винищуючи поліціантів, карательників і малі відділи австрійців. Аж десь в районі Валпярки цих повстанців оточили й розбили стягнуті три дивізії німців і австрійців разом з карательниками. Звідси дорогою, якою йшли повстанці, поширився терор. Брали винного й невинного, розстрілювали, вішали, саджали до в’язниць „бандитов”, або каліками пускали дедому іншим на пострах.

Першого серпня (старий стиль) „СВЯТО МАКОВЕЯ”. Ще до сходу сонця Кукавку оточили австрійки і карательники. Худоби навіть не було вільно вигнати в поле, завертали назад. По селі ходили „патрулі” і за укладеними кимсь списками, арештовували „бандитів”. Прийшли і до моєї хати. „Чи тут є такий то”, — питає якийсь підстаршина австрієць, називаючи моє ім’я і прізвище. Відповідаю, що це я. „Збирайсі з нами”. Чи я є арештований і за що? — питаю його. А ти чого такий малий пхаєсі до політики”, — була відповідь. Далі мені було заборонено говорити і наказано скорше збиратися. По дорозі ця „патруля” ще кількох селян арештувала, і врешті вийшли за село. Там було вже багато таких, як я. Усіх зігнали в одну громаду, а навколо стояли густо австрійки з готовими до стрілу рушницями. Не вільно не тільки встати на ноги, а й рушитися. Коли прибули вже всі патрулі, почалися допити. Поодиночі викликали через дорогу геть далі від громади, аби не чути було, що хто говорив. При допитах деяких таки добре побили нагаями, або суковою палкою, якою бив один із молодших старшин-австріяк, що дуже добре володів українською мовою. Покликали мого дядька на допит. Кілька спокійних питань — таких же відповідей, і його окремо від допитаних уже посадили, ще й снопа кинули, щоб краще сидіти. Моє підозріння, що це він зробив списки, посилюється, але міркування мої перервав виклик мене на допит.

За другим чи третім питанням, отой австрієць із палкою підскочив до мене і замірюювався вдарити. „Ти брешеш” — закричав. Його стримав інший старший рангою і сам почав питати, але вже поганою українською мовою. Відповідав йому і показав посвідку від священика, що в часі повстання я їздив до Ямполья на іспити і маю листа зі школи, що ним мене викликали. Підійшов к-р карательників полк. Пуцін та його помічник ротмістр Маркєвіч і також розглядали посвідку і листа. Почали питати „рідною мовою”. Бачив, що нічого не виходить, і рішив теж перейти на „рідну мову”. Одразу все змінилось. Ще кілька питань і мені сказали йти до великої громади, вже допитаних. Окремо сиділа менша громада тих, що їх, допитуючи, били.

Нарешті допити скінчені. Нашій великій гро-

маді сказали вертатись на те саме місце, де ми були перед допитами. З десяток австрійців вивели двох далі в поле й розстріляли, ще кількох тут же недалеко роздягли і, поваливши на землю, били нагаями до непритомности. Потім залунала команда і на село полетіли гарматні стрільна. Підносився дим від запалених будинків.

Ротмістр Маркєвіч приліг до кулемета і „строчив” по селу. Кінчився врешті обстріл; нам наказали встати і полковник Пуцін заговорив: „Кто будет бунтовать против нас і гетьмана, всем так будет, как етім двум! А теперь марш домой і сидеть тихо”!

Входили ми в село слідом за новими патрульями. Вони скоро розбіглися і, дивлячись на якісь папірчики, що були в руках провідників, забігали у подвір’я і запалювали хати. Деякі перед запаленням помагали винести з хати хорого, чи щось вартіснішого, — інші цього не робили, а відразу запалювали. Карательники ж нікому не дозволяли нічого виносити, а були випадки, що навіть хорого заборонили винести; палили хату, а коли хтось хотів рятувати щонебудь, — стріляли.

Щораз більше і більше диміло, худоба ревіла з голоду і страху; собаки вили, люди ридали, бо не одного життєвий доріжок пішов із димом.

Майже в середині села нас наздогнали карательники. Попереду їхав Пуцін і Маркєвіч. За ними оркестра й решта їх підвладних. Один одному показували ридаючих людей та горючі будинки і реготалися. Оркестра, мабуть, бажаючи заглушити плач людей, ревіння худоби і виття собак, „на весь дух” вигравала „Аружьем на солнце сверкая”.

З рядових карательників — одні наслідували своїх начальників, інші лаляли „хахлов”.

Все це робилося владою „Ясновельможного Гетьмана всієї України”, Павла Скоропадського. Гетьманом, якого „вибрали” для всієї України ніби українці, а в дійсності — московські й польські зайди”, хлєбороби-собственніки” та інші „плакальщики за царьом-батюшкою і Росією-матушкою”.

Минули роки. Нестало гетьмана Скоропадського, карательників та інших, що помагали йому „рятувати Україну від Українців”, але „СВЯТО МАКОВЕЯ” 1918 року, залишилось досмертною пам’яткою кукавчан і моєю.

РЕЗОЛЮЦІЇ

5-го Чергового Делегатського З’їзду Українського Національно-Державного Союзу, що відбувся в Лондоні 8-10 квітня 1966.

1. 5-ий З’їзд УНДС пересилає свій гарячий привіт незламному Українському Народові на Батьківщині та всім активним, відомим і невідомим борцям за свободу і незалежність України. 5-ий З’їзд УНДС запевнює свідомих патріотів в Україні, які в тяжких і складних умовах

ведуть боротьбу, що наша організація стоїть і буде твердо стояти на позиціях оборони прав і чести Українського Народу на його самостійне і суверенне життя.

2. 5-ий Делегатський З'їзд УНДС стверджує все більш посилений натиск на український народ на Батьківщині з боку окупаційного російсько-більшевицького режиму. Не зважаючи на деякі полегшення побутового характеру, не може бути жадної мови про якусь „відлигу” під поглядом національним, політичним і соціальним. Навпаки, під плащиком „дружби народів” і під облудним гаслом немов би то „суверенної УРСР”, в Україні провадиться безоглядна русифікація, нищення українських культурних і історичних надбань, фальшування української історії, літературної і народної творчості, а українське населення, особливо молодь, примусово переселяється поза межі Батьківщини, спроваджуючи на їхнє місце чужих зайд. Це все йде в пляні злочинного задуму Москви про т. зв. „злиття націй”, себто вищення українського й інших неросійських народів та створення т. зв. „совєтської”, а в дійсності єдиної російської нації.

3. У цих обставинах теорія про те ніби УРСР являє собою українську, та й ще „суверенну” (як це твердить московсько-більшевицька пропаганда) державу, не витримує жадної критики і вносить баламутство серед українського громадянства, а особливо викликає здивовання, якщо не обурення, серед українських патріотів на Батьківщині. Ця теорія не відповідає ні фактичному стану в Україні, ні встановленим нормам міжнародного права. У цій т. зв. державі нема дослівно нічого, що мусить бути в кожній нормально існуючій вільній державі. УРСР—це правна фікція, що її використовує як своє знаряддя для поневолення українського народу окупаційно-колоніальний режим, встановлений в Україні московсько-більшевицькими завойовниками.

4. Поширювання поглядів, згідно з якими до УРСР і сучасної дійсності в Україні, належить ставитися, як до „реалітетів”, до яких треба достосовуватися і виходити з них для дальшого плянування української політики, — належить відкинути, як небезпечне й шкідливе. Як можна „достосовуватися” до чогось, що прирікає український народ на загибель? У підневольних умовах життя на Батьківщині, українці мусять рахуватися з отими „реалітетами” і в умовах їхньої наявності жити та виконувати свою тяжку національно-культурну працю, хоч окупаційний режим не дає жадних або тільки безмежно мінімальні можливості для такої праці. Завдання вільних українців, що перебувають поза межами совєтської влади, —

це нещадно поборювати сьогоднішню реальну дійсність в Україні, викривати перед світом і власним народом жажливі дії большевицького колоніального режиму та всіма силами допомогати українському народові в його прагненнях до визволення й відновлення своєї демократичної Української Народньої Республіки.

5. Делегатський З'їзд із задоволенням стверджує, що серед широких мас українського народу на Батьківщині, особливо серед молоді, все більше зростає національна свідомість, міцнішає прагнення до національного визволення й відновлення своєї державної незалежності, знищеної большевизмом, наростає гнів проти окупантів-гнобителів. Саме в цих умовах треба обережно ставитися до чинності офіційних, вільних чи невільних, представників режиму в Україні. Вони в ніякій мірі не відзеркалюють справжніх прагнень українського народу на Батьківщині, бо одні свідомо цього не хочуть, другі зі зрозумілих причин, цього робити не можуть.

А тому, беручи під увагу тези, ухвалені Державно-Політичною нарадою 13-го лютого 1965 року в Нью Йорку, 5-ий З'їзд УНДС рекомендує в цій справі керуватися текстом цієї ухвали, а саме:

„Вважаючи, що приватні зустрічі з особами, що прибувають із Совєтського Союзу, зокрема з України, та відвідування різних імпрез, як концертів, тощо, являють собою індивідуальні справи кожного українця, належить зробити застереження до офіційних зустрічей із представниками, що прибувають із України в порядку т. зв. культурного обміну. Такі зустрічі ні в якому разі не повинні створити враження ніби українське громадянство що перебуває у вільному світі, або якась його частина йде на компроміс із окупаційно-колоніальним режимом в Україні, а також вони не повинні вносити замішання й баламутства в український самостійницький табір. Інакше з таких зустрічей скористалася б лише Москва. Отже ті українські кола, які наполягають на потребі відвідувати зустрічі, вважаючи їх за корисні для української національно-визвольної справи, мають дотримуватися таких передумов:

а) ті, що влаштовують такі зустрічі, або беруть у них участь, повинні найвиразніше подати до загального відома, що вони беззастережно стоять далі на самостійницьких позиціях відновлення справжньої суверенної і народоправної української держави і фактом відбування зустрічей, нескільки не змінили свого ставлення до сучасного режиму в Україні, як до режиму російсько-совєтської окупації і колоніального поневолення;

б) під час самих зустрічей повинний бути прийнятий принцип цілковитої свободи, як ставлення запитань прибулим із України представникам, так і цілковита свобода дискусії, висловлювання поглядів щодо сучасної дійсності в Україні”.

6. Українська визвольна політика мусить керуватися тільки інтересами України та її поневоленого народу. Інспіроване потягненнями деяких західних чужинецьких держав, позитивне наставлення серед певних українських груп до т. зв. політики коєкзистенції із Советським Союзом, — не лежить в українських інтересах. Політика коєкзистенції-приятні з нашим поневолювачем тільки зміцнює його, а, значить, ослаблює відпорну силу поневолених народів. Ця політика зміряє до загарантування непоорушності советсько-російської імперії, в якій Україна мала б бути тільки „традиційною частиною Росії” на зразок Пенсільванії у США. Політика коєкзистенції-приятні з Советським Союзом, який не занедав своєї цілі — „світової революції” — шляхом чи то викликання відвертих заколотів у т. зв. капіталістичних країнах, чи то „мирного проникання” до них, є небезпечною також для західного світу. Це розуміє багато західних політиків, які так само виступають проти політики коєкзистенції. Українська зовнішня політика повинна шукати контактів саме з такими західними політиками і, при їх допомозі, старатися впливати, щоб держави західного світу застосовували політику підтримки поневолених Москвою народів, а не політику приятні з їх поневолювачами.

7. Советський Союз переживає вже від довшого часу великі внутрішні й зовнішні труднощі. На зовнішньому відтинку — це конфлікт із Китаєм, провал цілого ряду ворохібницьких акцій у країнах західного світу (особливо в Африці, Азії та Латинській Америці), труднощі з т. зв. державами-сателітами, зниження престижу Москви не тільки серед демократичних кіл Заходу, але й серед комуністичних партій західних країн. На внутрішньому відтинку — ідеологічна криза комунізму, перманентна криза господарської системи (особливо в ділянці сільського господарства), злидені оплати праці робітників, і колгоспників, всезростаюче незадоволення браком елементарних політичних свобод і, для нас найголовніше, спротив поневолених неросійських народів станові національного поневолення. Советсько-російська імперія ще може заподіяти багато шкоди поневоленим народам, бо вона тримається силою інерції і силою свого партійного й бюрократичного апарату, який цупко тримається влади. Проте, всі наведені вище труднощі та ті політичні, соціальні й національні протиріччя, які

особливо наявні серед поневолених Москвою народів, але які (крім національних) існують і серед самого російського народу, — неминучо призведуть до падіння останньої колоніальної імперії, советсько-російської „тюрми народів”. Хай ще мусять пройти роки і хай потрібні будуть нові жертви, але час визволення, а тим самим і здійснення українських національно-державних прагнень — невхильно наближується. Ми певні, що український народ на Батьківщині використає прийдешній вирішальний момент і піде на останній чин для виборення свободи, демократії і незалежності.

8. На українстві, яке перебуває в західному світі, лежить і буде лежати велике відповідне завдання: бути не тільки речниками справжніх прагнень українців на Батьківщині, які у підневільних умовах не можуть вільно висловлюватися, але й придбати в західному світі симпатії для України, створити для української визвольної справи сприятливу міжнародню кон'юнктуру, яка допоможе українському народові вийти переможно з останньої боротьби в прийдешній вирішальний момент. Українська еміграція мусить постійно й наполегливо працювати для виконання цього колосальної ваги завдання. Що не твердить ворожа пропаганда, яка хоче розкласти українську еміграцію й спаралізувати її зусилля, час вирішальних подій на теренах Советського Союзу наближається. П'ятий делегатський З'їзд УНДС закликає все українське громадянство на Заході замість нічим не виправданої зневіри, байдужості та роздорів на різних ділянках його життя, — подвоїти свої зусилля, ще жертвенніше виконувати свої національні завдання, маючи перед собою велику святу мету: визволення українського народу й відновлення його незалежності.

9. На чужині існує й діє Державний Центр Української Народньої Республіки, який лучить нас із часами діючої на українській території і встановленої з волі українського народу справжньої демократичної держави нашої — Української Народньої Республіки. Доконечність існування єдиного диспозиційного центру української визвольної політики є безперечне. Та, дякуючи долі й мудрості наших провідників, ми затримали на чужині саме той центр, що діяв в Україні, як легальний Уряд Української Народньої Республіки. Цим ми стверджуємо, що український народ не схилився перед ворожою окупацією, а також зміцнюємо віру українських патріотів на Батьківщині у слушність їх прагнень, бо вони знають, що в світі їх репрезентують не тільки поодинокі політичні й громадські українські організації, але, власне, Державний Центр, як символ справж-

ньої волі українського народу. Українська Народня Республіка й демократичний лад у ній, опертий на всебічних політичних, економічних, соціальних, релігійних, і інших свободах, не могли закріпитися через зовнішню агресію російських большевиків, закінченою окупацією української території. Ми є певні, що як тепер, так і особливо в майбутній час вирішальних визвольних зусиль українського народу, в Україні буде зобов'язувати гасло відновлення нашої вільної і народоправної держави — самостійної і соборної Української Народньої Республіки.

Делегатський З'їзд стверджує, що УНДС та окремі його діячі, навіть зі шкодою для наших внутрішньо-організаційних справ, віддавали свою силу й енергію для праці в органах Державного Центру УНР, особливо ж протягом останніх 9-ти років, коли на чолі Виконавчого Органу Української Національної Ради перебував лідер нашої організації. Піддержка Державного Центру і праця в його органах залишається далі одним із головних завдань УНДС. Ми закликаємо всі наші фракції УНРади до солідарної співпраці між собою, до піддержки Державного Центру, бо тільки шляхом єдності й солідарності ми зможемо поставити на відповідну височінь працю Державного Центру, себто спричинитися до успішного ведення української визвольної політики. Ми закликаємо також все українське громадянство на чужині змобілізувати свої сили й зімкнути свої ряди довкола Державного Центру й тим самим спричинитися до ефективності й успішності його визвольної дії.

10. Делегатський З'їзд УНДС закликає всі українські політичні організації завершити консолідацію на базі Української Національної Ради, як нашого екзильного передпарляменту, складової частини Державного Центру Української Народньої Республіки в екзилі. Ця консолідація повинна бути органічною й базуватися на безспірних національно-державних

основах і принципах.

Тому всі ті організації, які належать чи будуть належати до Української Національної Ради, повинні беззастережно визнавати: а) що справжньою українською державою була встановлена волею українського народу Українська Народня Республіка, а УРСР (Українська Радянська Соціалістична Республіка), встановлена шляхом агресії і окупації України з боку Москви, — це зняряддя колоніального російсько-советського режиму в Україні; б) що легальним репрезентантом українського народу є Державний Центр Української Народньої Республіки в екзилі (з Президентом, Віцепрезидентом, екзильним урядом — Виконавчим Органом і передпарляментом — УНРадою), а т. зв. уряд УРСР не репрезентує справжньої волі українського народу; в) що в імені українського народу на міжнародньому форумі має виступати тільки Державний Центр Української Народньої Республіки в екзилі, бо інакше витворюються лише непорозуміння у чужинців і наноситься шкоду українській національній справі.

11. 5-ий З'їзд вітає все українське громадянство на чужині, зокрема українські наукові, культурні, військові, громадські й молодечі організації та закликає їх до мобілізації усіх їхніх сил на працю для допомоги визвольній боротьбі українського народу та для піддержки Державного Центру УНР в його праці за свободу, незалежність і демократичний лад в Україні. З'їзд вітає Проводи всіх Українських Церков і бажає їм повного успіху в керівництві духовним життям українців.

З'їзд вітає Державний Центр УНР — Президента УНР в екзилі, Президію й Виконавчий Орган Української Національної Ради — та прирікає їм, як і дотепер, свою повну й лояльну піддержку.

Новому ЦК УНДС та його Президії З'їзд бажає повного успіху в їхній тяжкій і відповідальній праці.

Др. І. Драбатий

ДО ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА ТА СЕЛА В МАЙБУТНЬОМУ У ВІЛЬНІЙ УКРАЇНІ

В с т у п .

Від 1917 року Україна перебуває в постійній напруженій боротьбі з північним напасником, що хоче досягти своєї імперіалістичної мети: руйнуванням України, винищуючи український нарід, та цілковитим захопленням всіх її багатств.

У зв'язку з цим майже щодня можемо чита-

ти в українській пресі і при кожній нагоді можемо почути про нашу визвольну боротьбу.

Та, коли запитаємо, в чому ж полягає та визвольна боротьба, то напевно почуємо стільки різних відповідей, скільки осіб цю тезу при тій чи іншій нагоді висловлюють, але ні одна з них не буде віддзеркалювати змісту цього гасла. І не диво, бо ж визвольна боротьба охоп-

лює такий величезний комплекс проблем і діє відповідно до моменту й, так би мовити, на тому чи іншому відтинку фронту так різноманітно, що переважна більшість промовців та дописувачів навіть не думас про інтегральність тих проблем.

Багато людей розуміють визвольну боротьбу лише, як фізичний чин, що ведеться, на їх думку, лише на окупованій червоною Москвою території України. Інші вкладають у зміст цього поняття намагання різними засобами, часом дуже невдалими, придбати для України вірних союзників, що допомогли б звільнити наш край і т. д. і т. і. І може лише невеличкий гурт людей охоплює в змісті цього поняття ту величезну кількість проблем, які всі разом творять те, що висловлюються гаслом — визвольна боротьба, — і які вимагають: або негайного розв'язання та дії, або бодай теоретичного підготовки до їх розв'язання на самому початку дійсного визволення України, або в перші роки існування вільної суверенної України.

Нині, здебільша, звертають увагу головним чином на питання, пов'язані з зовнішньою політикою, і в цьому напрямі робиться найбільше, хоч дуже часто не послідовно, а то й суперечливо, бо ніяк не можуть зрозуміти, що якраз виступи назовні мусять бути послідовні, логічно між собою пов'язані, та сперті не на великій кількості великих слів, а на дійсних фактах, правдивість яких ніхто з наших ворогів не міг би заперечити, на фактах, які могли б переконливо вплинути на тих, для кого вони призначені.

Вже менше звертають увагу на питання майбутніх взаємин із нашими ближчими та дальніми сусідами.

Ще менш уваги звертаємо на проблеми військового характеру та оборону країни в майбутньому. А про всі інші, як законодавчі, освітні, індустриальні, фінансові, водні, енергетичні, аграрні та інші проблеми, то вже наче б то й Бог забув. Говорять, що ці питання можна буде розв'язати лише на місці, в Україні, коли вона стане вільною, суверенною державою.

Коли ж добре над цим подумаємо, то напевно кожен прийде до висновку, що такий погляд є цілковито помилковий. Доказом цього може бути навіть доба 1917-1920 років, коли вже в стані боротьби доводилося наспіх розв'язувати цілу низку проблем, коли майже з годинником у руках треба було творити обґрунтування тих чи інших законів. Коли глибше задуматися над цим, то напевно кожен прийде до переконання, що коли б у дореволюційні часи працювали над розв'язанням усіх тих проблем, то можливо й наслідки боротьби 1917-

20 років були б цілком інші й, напевно, в Україні не панувала б нині Москва.

І тому, вже нині, треба працювати й то систематично над всіма проблемами без винятку, щоб бути добре підготованим до моменту, коли настане дійсне визволення України і коли хочемо прискорити те наближення.

Однак завдання цього короткого нариса не є насвітлення цілого комплексу проблем, а лише спроба зупинитися на деякій частині з них, яка не лише на самих початках збройної боротьби вимагатиме негайної розв'язки, а й нині, при веденні так званої холодної війни, відіграє неабияку роль у боротьбі ідей через простори етеру. Тому потрібне ясне насвітлення її розв'язання. Це проблема, пов'язана з аграрним питанням чи з питанням існування нашого селянства, що складало й в майбутньому складатиме головну масу населення України, та творитиме невмируще джерело для всіх верств суспільства і діючих сил в різноманітному житті нації.

Цим комплексним проблемам треба уділити увагу, бо неуспіхи Богдана Хмельницького, Івана Мазепи та й часів 1917-20 років у великій мірі пояснюються тим, що цим проблемам не приділяли належної уваги, а навіть нехтували прагненнями та бажаннями села. Треба уділити їм відповідну увагу, ще й тому, щоб в Україні не витворився в майбутньому такий стан, який нині існує, скажімо, у Франції, де опустіли цілі селища. Можуть сказати, що над цими проблемами мусять думати та над їх розв'язанням повинні працювати відповідні політичні угруповання. Частково може такі закиди й мають рацію, але лише частинно, бо кожне політичне угруповання, як і кожна думаюча людина, підходять до розв'язання тієї чи іншої проблеми інакше.

Та, зрештою, і завдання цього короткого нариса не є розв'язання проблем, що пов'язані з питанням майбутнього нашого селянства, а лише намагання бодай у формі тез чи гасел спричинитися до праці, що може приведе до їх розв'язання.

Однак, вже наперед треба зазначити, що розв'язання цих проблем буде лише тоді доцільним, коли при цьому шануватимуть традиційські бажання та стремління нашого селянства, і те, чого чекає та потребує від селянства вся людність України, вся нація.

Мрії та бажання селянства яскраво висловлені в піснях, в народній творчості та в українському красному письменстві. Селянство з тугою та любов'ю мріяло весь час, а нині ще більше мріє про землю й волю.

Над мріями про волю не потребуємо зупинятися, бо про це мріє не лише селянство, а й ко-

жен українець незалежно від того, ким він є, а — ціле людство. Одно хіба треба зазначити, щоб та воля була для всіх однакова і не перейшла у свавілля, бо це було б однозначним з неволюю.

Зате над другим бажанням, над бажанням мати досить „святої землі”, треба більше зупинитися.

Стан українського селянства в минулому і сучасному

Щоб знати, в якому стані було наше селянство в минулому, за Княжої доби й Польщі, треба звернутися до тих документів, що ще залишилися в тих чи інших видах. До таких документів належать: **Руська Правда, Литовський Статут, Устава на волоки, Законоположення о крестьянах** вже в Росії з 1654 р., і нарешті закони, пов'язані з Столипінською реформою, в російській імперії.

Що ж говориться в них про землеустрій на українських землях?

Руська Правда (18, 23), як і Литовський Статут (13), присвячені майже виключно карному праву і не заторкують безпосередньо проблем, що відносяться до землеустрою в Княжу добу. В них, а особливо в Руській Правді, є натяки, як, прикладом, кара за знищення „знамена”, що в той час вже існувала як громадська, так й приватна власність на землю. Наприклад, є згадка про те, що сіяно жита „16 кад ростовських, а того на одно літо прибутку на два плуги 100 кіп жита, а на всі 12 років 1200 кіп жита”. Це мабуть натяк на те, що в той час було володіння впродовж 12 років, як було на Волині багато пізніше, де давалась земля в аренду на 12 років. А може є вказівкою, що в той час відбувався переділ землі в громаді, що дванадцятий рік, а може й для виміру податків. Крім того в них згадується про посіви жита, вівса та ячменю, як також про сіно і польбе (?). Зато пшениця згадується багато пізніше.

Також відомо, що за княжих часів міряли землю мотузками — „верьовка” — замість пізніших ланцюгів, через що видно і селища без імени називали „вервью”.

Здається, що ще не знайдено жадних документів чи вказівок про землеустрій в старі часи, принаймні нам не довелося знайти таких вказівок.

І лише з доби Сігізмунда 1 Старого (1506-1548), Польща, маємо документ, можливо першої аграрної реформи, так звана „Устава на волоки” (3). „Устава на волоки” видана в 1557 році, але вже перед тим в 1540 році в маєтностях королеви Бони, другої дружини Сігізмунда 1, селяни одержували землю, відповідно до

пізніш виданого закону, волоку у вічне користування з правом передачі у спадщину жінці та дітям

Волока не була скрізь однієї і тієї ж величини. В містах вона дорівнювала 30 моргам, а на селах 32, а то й 36 моргам на гірших землях, що було одначе дуже рідким явищем. Більша волока на селах пояснюється тим, що селяни одержували ще додатки на дороги, двори, тощо... На сучасну міру волока мала б приблизно 19, 56, до 21,36 гектарів.

Селяни при фільварках одержували зовсім малі волоки. Їх волоки дорівнювали 3 моргам, а самі селяни називалися „городниками”, не тому, що вони займалися городництвом, а мабуть тому, що на тому клапті землі можна було хіба вирощувати лише городину, бо на щось інше не було місця. Ці селяни мали працювати на фільварку один день у тиждень, а їх жінки шість днів у рік.

Далі від фільварків були „тяглові селяни”, що одержували нормальну волоку і мусіли працювати два дні в тиждень на фільварку та виходити чотири рази в рік на толоку.

І нарешті, ще далі від фільварку, були „осадні селяни”, що посідали теж нормальні волоки. Вони мусіли виконувати лише толоку, що мала різне завдання, як от направа ровів, мостів і т. і.

Уставою вперше вводиться класифікація ґрунтів, а саме, землі поділялися на добрі, середні та погані. Встановлювалося взаємовідношення їх вартості, а саме: 1:1,5:3.

На жаль, ця реформа заторкнула лише Волинь і була коротковічна. Королева Бона виїхала до Італії, а Сігізмунд 1 помер, після чого прийшла реакція, яка довела до страшного кріпацтва у Польщі. Це кріпацтво тривало аж до 19 лютого 1861 року і в російській імперії, коли за імператора Александра II було воно скасоване.

Після довгих суперечок розкріпачені селяни в Україні нарешті одержали наділи по шість десятин землі та по одній десятині на садибу та сіножаті на сплату (17).

Такий стан тривав аж до 1908 року, коли в Державній Думі (третьій з черги) були затверджені основи так званої „Столипінської аграрної реформи”. На жаль, першого тому „Сводного перечня законопроектів подлежащих к внесению в Государственную Думу” третього созива не довелося знайти, а лише другий том, в якому є лише дані про Чернігівщину.

Зато в „Сборніку законів і распоряженій по землеустройству (по 1 июня 1908 года)” знаходимо дати заснування „Губернских землеустроительных комиссій”, які мали переводити реформу, а саме:

Волинська губ.	21 травня 1907 р.
Катеринославська губ.	1 січня 1907 р.
Подільська „	16 травня 1907 р.
Полтавська „	14 серпня 1907 р.
Херсонська „	28 травня 1907 р.
Харківська „	1 червня 1907 р.
Таврійська „	29 травня 1907 р.
Чернігівська „	16 травня 1907 р.
Басарабська „	20 червня 1907 р.

Про створення такої комісії для Київщини не подано дати.

Там же знаходимо дані про те, скільки землі можна було придбати через ці комісії, а саме:

Басарабська губ.	10,5	до	13,5	десятин
Волинська губ.	9	„	10,5	„
Київська губ.	9	„	12	„
Подільська губ.	9	„	10,5	„
Полтавська губ.	8,25	„	9,5	„
Таврія	9	„	19,5	„
Харківська губ.	9	„	13,5	„
Херсонська губ.	9	„	16,5	„
Чернігівська губ.	8,25	„	13,5	„

Волинська губ. — Радомишльський пов. Подільська губ. — Балтський пов. Полтавська губ. — Константиноградський пов.

Землю можна було набути через „Крестьянський поземельний банк” (указ 30 августа 1906 г.) ст. 861.

На жаль, ні самого тексту реформи, ні більшої праці про Столипінську аграрну реформу не довелося переглянути, бо першого взагалі не вдалося знайти, а єдиний примірник праці про реформу, що був у бібліотечці, вже не видався, бо його дано до фільмування... Але все говорить за те, що Століпін в основу своєї аграрної реформи поклав принцип перебудови сільського господарства на хуторну і так звану „відрубну” системи, доказом чого може бути хоч і така вказівка: „коли садиба переносилася на віддалення 30 верств, то господар одержував авансом 165 рублів, коли ж ближче, то половину зазначеної суми”. Звичайно це давалося в борг, який треба було з часом сплатити.

Ця реформа з деяких причин не була переведена в життя, а з вибухом першої світової війни в 1914 році в цьому напрямі нічого далі не робилося.

Ще до кінця першої світової війни в 1917 році вибухла в Російській імперії революція. Тоді, як усім нам добре відомо, наше селянство на західних та північних землях посідало такі малі господарства, що вони (господарства) не лише не могли віддати надвишків продукції для виживлення не селянських верств, але не були і в стані вижити навіть родин господарів.

Цей стан ще погіршувався страшним роздробленням піль. Дуже часто можна було зустрінути господарства (були навіть цілі села), поля яких були розкидані невеличкими клаптями навіть у вісімнадцяти кінцях на віддалі кількох кілометрів, а то й у інших волостях та навіть в інших повітах. З боєм у серці пригадуються ті кілометрові смужки поля шириною в три скибки. А, коли до того пригадати ще й те, що господарства велися старими ще прадідівськими методами, що ще більше зменшувало продуктивність вже й без того виснаженого ґрунту, то жахлива картина стану нашого селянства на згаданих землях яскраво стане перед нашими очима.

Трохи краще виглядали господарства на схід від Дністра та Збруча, але й тут примусове трипільля не давало можливості проявити ініціативу в напрямі підвищення урожайності, хоч, правда, намагання були. І лише на хуторах Лівобережжя та в степах Херсонщини частина нашого селянства посідала майже все те, про що мріялося.

Причиною такого стану було, по-перше, великі латифундії (великі маєтки), що переважно охоплювали найбільш урожайні землі та належали головним чином чужонаціональним дідачам, по-друге — дуже шляхетний звичай поділу землі між дітьми, по-третє — брак сільсько-господарської освіти і нарешті байдуже, а то й вороже, наставлення чужонаціональних урядів тих держав, які так чи інакше захопили ту чи іншу частину України, як також і відсутність відповідних сільськогосподарських машин та знаряддя, добрив, відповідного зрошення та осушення, добрих доріг тощо... Правда, після першої світової війни в деяких місцевостях Волині, що опинилася під Польщею, вдалося тим чи іншим способом трохи поліпшити стан невеликої частини селянства. Також і в Галичині, завдяки наполегливій праці „Сільського Господаря”, „Маслосоюзу” та Центросоюзу”, стан господарства почав поліпшуватися, хоч все те було далеким від здійснення мрій селянства.

З моменту ж окупації всієї України більшовицькою Москвою стан ще більш погіршився, бо земля, за винятком невеличких городців, що теж не були власністю хлібороба, перейшла в державне володіння у вигляді „радгоспів” та „колгоспів”, а селяни стали ще більшими кріпаками тих латифундій, ніж у часи панщини, і економічно так занепали, що приречені були на злидні й голод... (Докладніше можна довідатися про це в праці К. Кононенка „Україна і Росія”) (12). В таких умовах про фахову освіту не можна було й думати. До того треба ще додати, що ґрунти в наслідок безглузлого го-

сподарювання советів стали ще більш зруйнованими та ще менш урожайними. А саме селянство, як джерело нації, влада намагається доценту знищити, висилаючи молодь у Казахстан на цілинні землі. А впертою русифікацією влада хоче привести до цілковитого знищення українського народу як нації.

Та, мало того, що селянин залишився без землі... В проєкті, що внесли на третю сесію ЦК ССРСР в розділі „Общiе начала землепользования і землеустройства, 1 Основные положения” (11) сказано: „Вся земля націоналізується, тобто переходить у власність республік, причім право власности на землю, з моменту вступу республіки до ССРСР, переходить до останнього”. Цей проєкт, як подає К. Кононенко, був схвалений ЦК ССРСР 15 грудня 1928 р. (12, ст. 253). Отже виходить, що Українська ССР не має власної землі. Але ще гірше, Українська ССР не є сувереном, бо таким в ССРСР є лише Президія ЦК Комуністичної партії ССРСР. Держава без власної землі і без суверенітету стає фікцією, що мусять добре запам'ятати прихильники „реалітетів”.

Колективне чи індивідуальне господарство?

Чого ж треба сподіватися в той час, коли Україна стане вільною та суверенною державою?

Свого часу було подано в Бюлетені УНДС в Німеччині, що після виділення земельної площі для сільсько-господарських дослідних станцій, вищих, середніх та нижчих сільсько-господарських, а також народніх шкіл, для племінних і селекційних господарств, як також і для заліснення, та при умові, що 60% населення України забажає працювати в сільському господарстві, середня величина господарства мала б охоплювати 7,5 гектарів (4). Таке ж саме число подає у „Вільній Україні” Маріян Зориславич (7).

Коли ж взяти під увагу ріжноманітні характеристики господарств, то можна допустити, що величини поодиноких господарств будуть творитися в межах від 3-х до 30 гектарів. Отже, господарства далекі від виміряних нашим селянством.

Що ж робити?...

Чи погоджуватися з думкою деяких політичних діячів про затримання колективного господарства у вільній, суверенній Україні? Чи твердо стояти за індивідуальне власницьке господарство навіть при таких незадовільних для нашого селянства наділах? Чи може піти за вказівками Сидора Запорожця, який пропонує зразу ж після звільнення України поділити колективні господарства між членами колгоспів відповідно до чисельности родин, а радгоспи

залишити, як резерву для тих, що в час поділу колгоспів, з тих чи інших причин, не були наявними, та для наступних поколінь, зазначаючи при тому, що земля залишається власністю держави і дається хліборобам у досмертне володіння без права продажу. Інакше кажучи, згідно з його міркуванням, треба перевести селянина в стан досмертного посесора (власника) чи арендатора (5).

(Далі буде)

НЕЗАБУТНІЙ ПАМ'ЯТІ ГРИГОРІЯ МАСЛЮКА

16 липня 1966 року австралійська земля прийняла в своє лоно останки св. п. Григорія Маслюка. Упокоївся він на 66 році життя, по тяжкій недугі 12 липня цього року.

Покійний народився 3 грудня 1900 року в міщанській родині в Змієві на Харківщині. Освіту одержав у Харкові, закінчивши реальну гімназію.

Після визвольної боротьби пройшов шлях еміграційної скитальщини через Туреччину, Болгарію до осідку у Франції. Працював на гумовій фабриці в Шалеті. Включився в широку культурно-громадську й національну працю по організації хору й театру.

За німецької окупації Франції був вивезений до концентраційного табору в Німеччині.

Після закінчення другої світової війни одружився в Німеччині з п. Зінаїдою Яршук. До Австралії прибув з дружиною у 1949 році; працював на залізниці в Сідней. На початку організації українського громадського, церковного, культурно-освітнього, комбатантського і політичного життя активно приймав участь та був членом: Української Громади в Сідней, Церковного Хору св. Покровської парафії в Сідней, Передсоборової Комісії й делегатом на Собор УАПЦ 1965 року, Театральної Групи Українського Мистецького Товариства в Сідней, Союзу Українських Комбатантів Нової Південної Валії, Скарбником Крайової Управи Союзу Українських Комбатантів Австралії 1965 року. Дописував до українських періодичних видань на еміграції, а в тім і до „ТРИЗУБУ”. Був членом Організації УНДС, а в останньому році перед смертю займав становище уповноваженого Крайової Організації УНДС на Нову Південну Валію.

Тяжка недуга, по трьохкратній операції, прикувала Покійного на кілька місяців до шпитального ліжка, де й закінчив, у страшних муках, своє життя.

Похований на українській частині кладовища „Руквуд” біля Сіднею. Нехай ця коротенька згадка про Тебе, Дорогий Друже, буде моїм вінком на Твою могилу.

Григорій Базалицький

ПОСМЕРТНА ЗГАДКА

12 липня 1966 р. в Сідней, Австралія, по довгій і тяжкій хворобі, на 66 році свого життя, упокоївся Григорій Маслюк, співробітник нашого журналу „Тризуб”, і уповноважений Крайової організації УНДС на Нову Південну Валю.

Похорон відбувся 16 липня на цвинтарі „Руквуд”, — в дільниці Сіднею.

Покійний народився 3 грудня 1900 р. в Змієчї на Харківщині, де й закінчив Реальну гімназію.

У 1920 р. покинув рідну землю й опинився в Туреччині, потім у Болгарії, та в 1924 р. переїхав до Франції, де в Шалеті зайнявся культурно-освітньою працею, — головно театром, як режисер. У 1940 р. був вивезений до Німеччини на працю; сидів у в'язниці в Постдамі, звідкіля був вивезений до концтабору в Саксенгаузен. Після звільнення з табору вступив до української дивізії „Галичина”, де працював у штабі ген. П. Шандрука.

В 1949 р. прибув із дружиною Зінаїдою до

Австралії. Там у кінці 1950 р. почав працювати в драматичному гуртку при Українській Громаді в Сідней, який пізніше мав назву — Українське Мистецьке Товариство. Покійний приймав діяльну участь також і у церковному й комбатантському житті.

Був в'ї постійним і відданим співробітником нашого журналу „Тризуб”, де він присвятив свою увагу статтями, як театрал, корифеям української сцени, та й українській політичній проблематиці.

Упокоївся патріот українського театру, якому він присвятив багато часу свого життя.

Вічна Йому Пам'ять!

Редакція

ПРЕСОВИЙ ФОНД

П. Проданчук \$ 10.00, І. Лютий-Лютенко 2.00, І. Світ 3.00, М. Олексієва 2.00, Я. Чесно 6.00, М. Петренко 5.00, В. Білінський 1.00, М. Петрик 1.00, Д. Каницький 1.00, Е. Мацїк 1.00, В. Клоків 2.00, Е. Симонів 2.00, І. Кузик 7.00, о. В. Клодницький 2.00, М. Прохода 1.00, М. Білок 2.00, П. Стеценко 1.00, О. Скібіцький 1.00, В. Пиришенко 1.00, П. Шулежко 1.00, І. Шпета 1.00, М. Скрильник 1.00, Г. Тригула 1.00, Ю. Оношко 1.00, П. Іващенко 1.00, Ф. Баланюк 1.00, П. Лихошерст 1.00, Ф. Минак 1.00, І. Компанієць 1.00, А. Повх 1.00, А. Омельченко 1.00, В. Завітневич 2.00, А. Дорошенко 1.00, В. Драгла 1.86.

Усім жертводавцям щиро дякуємо.

Редакція

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ І ЧИТАЙТЕ

двомісячник

„ТРИЗУБ”

7 рік видання

Орган Української

Національно-Державної Думки

Видав. Укр. Національно-Державний

Союз в США (УНДС).

Редагує Колегія.

Річна передплата \$ 3.00.

Передплату приймають Відділи УНДС, а також і фінанс. референт, під адресою:
E. Zubenko, 330 E. 15th St.,
New York, N. Y. 10003

Адреса редакції журналу:

Z. Iwasyszyn, 526 E. 12th St., New York, N. Y. 10009